

15. LISTOPAD 1939: ZPRÁVY NĚMECKÉ PROVENIENCE

MICHAL V. ŠIMŮNEK

THE 15TH OF NOVEMBER 1939: REPORTS OF GERMAN PROVENANCE

The mass demonstrations following the funeral of Jan Opletal, a student at the Faculty of Medicine of Charles University deadly wounded by the shot on 28 October 1939, in the centre of Prague on 15 November 1939, have remained rather in the shade of the brutal German aftermath two days later, on 17 November 1939. It has to be kept in mind that they had been the most overt Czech protest against the German occupation before May 1945. Their course was recorded contemporarily in both Czech and German official reports, which have been taken into account in the post-war historical literary production to certain degree. Those reports, unedited and unpublished so far, served on the German part as a basis for the key political decisions of criminal nature. Seven of such reports could be found and are presented in this edition. Among others, the report from the head of the Reich Main Security Office (*Reichssicherheitshauptamt*) R. Heydrich to the head of the Reich Chancellery (*Reichskanzlei*) H. H. Lammers from 15 November 1939 is published here for the very first time.

Keywords: Universities – November 1939 – Nazism – Protectorate of Bohemia and Moravia

DOI: 10.14712/23365730.2024.36

15. listopad 1939 a jeho místo v dosavadním bádání

Ve středu 15. listopadu 1939, tedy ve dvanáctém týdnu druhé světové války¹ a jen týden po neúspěšném atentátu na A. Hitlera v mnichovském *Bürgerbräukeller*, byly – i proti vůli protektorátního Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO)² – dopoledne veřejně vypraveny ostatky studenta Lékařské fakulty Univerzity Karlovy (LF UK) v Praze Jana Opletala (1914–1939), jenž byl smrtelně zraněn při demonstracích 28. října 1939.³ Po vystavení rakve, krátkém defilé studentů a představitelů studentských spolků v kapli

¹ K událostem tohoto týdne v přehledu viz Cesare SALMAGGI – Alfredo PALLAVISINI, *2194 dnů druhé světové války. Ilustrovaná encyklopedie*, Praha 2007, s. 25.

² Ke krokům a navrhovaným opatřením sekčního šéfa MŠANO V. Mauleho viz záznam, 14. 11. 1939, cit. dle Václava BABIČKA – Věra HELEŠICOVÁ, *Faksimilia. 17. listopad 1939*, Praha 1979, s. 73–74, a Zpráva o opatřeních proti případným demonstracím studentů při pohřbu medika Opletala dne 15. XI. 1939, 16. 11. 1939, cit. dle tamtéž, s. 153–157.

³ Dopusud nejpodrobněji viz Pohřeb Jana Opletala 2, in: František KROPÁČ – Vlastimil LOUDA, *Persekuce českého studentstva za okupace (= Dokumenty doby)*, Praha 1946, s. 63–67; text je otištěn jako příloha 2 zde. Dále srov. také Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997, s. 69–80; TÝŽ, *Pražská protifašistická demonstrace českého studentstva v listopadu a její důsledky*, *Pražský sborník historický* 18, 1980, s. 65–97, zde s. 67–75; TÝŽ, *Odkaz 17. listopadu 1939 dnešku*, Praha 1979, s. 13–14; TÝŽ, *Listopadové drama*, *Hlas revoluce* 23/45, 14. 11. 1969, s. 8. Srov. rovněž Jozef LEIKERT, *Ráno přišla noc*, Praha 1989, s. 138–151; Bohumil VAŇÁK, *Jan Opletal a 17. listopad*, Litovel 1979.

Obr. 1: Rakev s ostatky Jana Opletala vynesená z budovy Hlavova ústavu na Albertově v Praze, v pozadí je vidět otevřená brána do areálu Hygienického ústavu Německé Karlovy univerzity, 15. 11. 1939 (reprofoto: Emil VACHEK, *Německá válka*, III, Praha 1946)

Patologického ústavu LF UK na Albertově následoval její odvoz do Opletalova rodiště v Náklu u Olomouce.⁴ V centru Prahy došlo následně na různých místech k větším srocním lidí, především z řad studentů. Ve Spálené ulici byl mj. inzultován řidič státního tajemníka v Úřadu říšského protektora (*Amt des Reichsprotektors*; ÚŘP) a současně vyššího vedoucího SS a policie (*Höherer SS und Polizeiführer*; HSSPF) pro Čechy a Moravu Karla H. Franka (1898–1946); počet studentů v ulicích byl odhadován od 3 až 4 tisíce na počátku, 2,5 tisíce později.⁵

⁴ F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, s. 63–67.

⁵ Viz zpráva pražského policejního ředitelství o událostech politického rázu ze dne 15. listopadu 1939, 15. 11. 1939, cit. dle V. BABIČKA – V. HELEŠICOVÁ, *Faksimilia*, s. 77–82. Dále viz také zprávu nacistické Bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst*; SD) č. 145 ze dne 16. 11. 1939 otištěnou tamtéž, s. 69–70. Srov. F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, s. 65–66.

Několik osob bylo zadrženo českou a německou policií, jakož i jednotkou SS, a to především v okolí budovy Právnické fakulty UK. U těch, které byly zatčeny německými složkami, se počet udává od 16 do 20 osob.⁶ Ačkoliv je tedy počet nejistý a je zpravidla připomínán pouze okrajově, jednalo se v podstatě o osoby zatčené během tzv. krvavého listopadu (*bloody November*) 1939 v Praze za účast na protestních demonstracích, jež nebyly zadrženy jako tzv. rukojmí (*Geiseln*).⁷ Pro dokreslení můžeme uvést např. popis zatčení studujícího medicíny a pozdějšího profesora interní medicíny LF Univerzity Palackého (UP) v Olomouci Boleslava Wiedermanna (1917–1987),⁸ jenž byl jako jeden z mála zatčených českou policií – pravděpodobně po intervenci gestapa – uvězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen.⁹ Zatýkající strážník ho popsal bezprostředně takto: „*Dnes kolem 11. hodiny dopolední jsem zakročoval se strážní pohotovostí na Staroměstském náměstí před pomníkem Mistra Jana Husa proti zpívající skupině mladíků. Výzval jsem skupinu ‚Jménem zákona‘ k rozchodu. Na výzvu začla [sic] se skupina rozcházeti, ale pomalu, takže musela stráž ji vytlačiti. Po vytlačení jsem stál na místě s pohotovostí dále. Bylo mně však zakrátko sděleno, že ona skupina se znovu sešla a jde na Smetanovo náměstí.*¹⁰ *Na Staroměstské náměstí právě přijel autokar s policejní hotovostí, a proto jsem s ní ihned odjel na uvedené místo. Na Smetanově náměstí byla opět skupina mladíků a stála před budovou filosofické fakulty. Pohotovost ihned rozehнала skupinu a tu jsem spatřil později zjištěného Boleslava Wiedermanna u oné skupiny zrovna tak jako na Staroměstském náměstí. Poněvadž jsem se domníval, že Wiedermann se účastnil chůze a zpěvu oné skupiny jak na Staroměstském náměstí, tak i na Smetanově, tak jsem ho dal zadržeti.*“¹¹

Rozsah těchto demonstrací byl v protektorátu v podstatě největším veřejným vystoupením až do vypuknutí pražského povstání 5. května 1945.¹² Navíc ti, kteří byli zatčeni německými policejními orgány, měli zcela jiný osud nežli zatčení českou policií či studenti zatčení v noci z 16. na 17. listopadu 1939 na vysokoškolských kolejích. V Praze bylo jejich osudem vězení v tzv. Petschkově paláci, Pankráci, Karlově náměstí, poté následovala Malá pevnost Terezín a konečně převoz do koncentračního tábora Sachsenhausen, z něhož byli zpravidla propuštěni roku 1942.

Při vzájemných potyčkách mělo být zraněno také několik Němců¹³, což mělo vést při poradách německého vedení protektorátu následujícího dne v Berlíně k Hitlerovu ústnímu nařízení (*Weisung*), že za každého zraněného Němce mají být zastřeleni tři Češi.¹⁴ Vedle uvedených zatčení se v případě tohoto rozhodnutí jednalo o bezprostřední následek

⁶ Jan HAVRÁNEK, *17. listopad 1939 a jeho místo v dějinách*, Univerzitní zprávy 2, 1979, s. 9–39, zde s. 22; Karel KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, Brno 1994, s. 39–41.

⁷ Většina ze zatčených protektorátní policií byla odsouzena k několikadennímu odnění svobody či peněžitě pokutě na základě zákona č. 125/1927 Sb. o organizaci politické správy.

⁸ Biografický srov. Miroslav VYKYDAL, *Prof. MUDr. Boleslav Wiedermann, CSc. zemřel*, Časopis lékařů českých (ČLČ) 106/10, 1987, s. 320; Vladimír PELIKÁN, *Boleslav Wiedermann, CSc., paděšatníkem*, in: ČLČ 106 (28–29), 1967, s. 792.

⁹ Národní archiv (dále NA) Praha, fond Policejní ředitelství Praha II (dále f. PŘ II), kt. 11979 (Wiedermann B.), Policejní ředitelství Olomouc Policejnímu ředitelství Praha, 21. 2. 1940.

¹⁰ Dnešní Náměstí Jana Palacha.

¹¹ NA Praha, f. PŘ II, kt. 11979 (Wiedermann B.), protokol s policejním praporčíkem J. Boreckým, 15. 11. 1939.

¹² K. KRÁTKÝ, *Studenti*, s. 39.

¹³ V Berlíně mělo být uváděno 6 nebo 7 osob, srov. Tomáš PASÁK, *Nad novými dokumenty k 17. listopadu 1939*, Tvorba 47, 21. 11. 1973, s. 2.

¹⁴ NA Praha, fond Archiv Ministerstva vnitra – Úřad říšského protektora (dále f. AMV-ÚŘP), kt. 34, sig. 114-9/15, Neurath Frankovi, 28. 11. 1939. Řada studentů uvězněných 17. 11. 1939 v ruzyňských kasárnách ve svých

Obr. 2: Portrétní fotografie B. Wiedermann, 30. léta 20. století (NA Praha)

střeďečních událostí, jenž vedl především ze strany nacistických bezpečnostních složek k hledání v podstatě jakékoliv záminky k dalšímu vyhrocení situace, respektive ke konstruování spiknutí týchž osob/pachatelů 28. října a 15. listopadu.¹⁵ To dokládá nejen incident v Praze, v jehož důsledku byli spolu s podstatě náhodně vybranými studentskými funkcionáři v kasárnách v Ruzyni 17. listopadu 1939 zastřeleni též další tři lidé z incidentu v noční tramvaji,¹⁶ ale především událost ve Zdicích ze 17. listopadu 1939, hrozící přerůst o dva dny později v masovou vraždu.¹⁷ Ta přitom svým rozsahem měla potenciál být početně srovnatelnou s obětmi z ruzyňských kasáren, neboť z preventivně zatčených mužských obyvatel Zdic mělo být vybráno 10 osob a převezeno do kasáren SS v Praze-Dejvicích.¹⁸

výpovědích po válce uváděla, že toto „pravidlo“ jim tam sdělovali němečtí důstojníci, srov. F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, s. 90.

¹⁵ Viz text vyhlášky říšského protektora ze dne 17. 11. 1939 otištěný např. u F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, příloha, nebo v české verzi J. HAVRÁNEK, *Čtení*, s. 113. Tato vyhláška ovšem nebyla publikována v úředním Věstníku říšského protektora v Čechách a na Moravě (*Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren* (VBldR)). Zajímavé též je, že K. H. Frank kladl rozkaz k exekucím a převozu studentů do koncentračního tábora již „v den demonstrací“, tzn. 15. 11. 1939, viz *Zpověď K. H. Franka. Podle vlastních výpovědí v době vazby u krajského soudu trestního na Pankráci*, Praha 1946, s. 62.

¹⁶ T. PASÁK, *Pražská protifašistická demonstrace*, s. 91–92.

¹⁷ Pavel DUŠÁNEK, *Zdický incident 1939*, Zdice 2007, s. 16–32. Dále srov. také Jiří TOPINKA, *Tzv. zdický incident*, *Minulost Berounska* 3, 2000, s. 266–279.

¹⁸ NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 34, sig. 114-9/15, dálnopis Himmlera, 18. 11. 1939, Přísně tajné!

Ostatně rovněž úřední zpráva České tiskové kanceláře (ČTK) jasně naznačovala primát 15. listopadu: „*Jak se úředně oznamuje, bylo v souvislosti s demonstracemi 15. listopadu zatčeno asi 1200 osob a dopraveno do koncentračního tábora.*“¹⁹

Průběh 15. listopadu 1939 byl tematizován již záhy po skončení války, v neposlední řadě v souvislosti s přípravou stíhání K. von Neuratha v Norimberku a K. H. Franka v Praze. Nicméně je třeba konstatovat, že již tehdy došlo k výrazným zmatením a posunům, jež byly pravděpodobně dány nedostatečnou dostupností podkladů, časovou tísni apod. Tak např. v obvinění K. v. Neuratha je v souvislosti se 17. listopadem akcentováno toliko jeho nařízení (*Verordnung*) z 26. srpna 1939.²⁰ Mělo představovat „[...] *podklad pro páchání trestných činů proti humanitě, jichž se dopustilo gestapo, SS, SA jako nástroj Neurathova režimu v českých zemích. Šlo o tyto násilné a trestné činy: a) zastřelení dalších účastníků studentských projevů případně jejich těžké poškození na těle, z čehož nastala smrt, b) přepadení studentských kolejí, c) týrání studentů, d) odvléčení stovek českých studentů do koncentračního tábora a omezení jejich osobní svobody, e) veřejné násilí úmyslným poškozováním majetku studentů, vysokých škol a studentských kolejí.*“²¹ Za to vše byl činěn zodpovědným Neurath jakožto představitel říšské moci a za spoluviníky a „surové vykonavatele“, nikoli tedy vlastní osnovoovatele, byli označeni „*Frank (coby státní tajemník), Stahlecker, Schwabe, Naudé, Weinmann, Kamptz a vedoucí funkcionáři a příslušníci SS, SA, gestapa a německé branné moci*“.²² Pomineme-li fakt, že do události v Praze jen stěží ingerovali přední brněňští nacisté à la H. Naudé a K. Schwabe či Dr. med. Erwin Weinmann (1909–1949 – prohlášen za mrtvého)²³, jenž se tehdy v protektorátu vůbec nevyskytoval, chybí v této argumentaci především faktograficky doložené zdůvodnění. To částečně supluje jen o málo konkrétnější popis v průvodní zprávě:²⁴ „*Studenti university měli zakázáno zúčastnit se Opletalova pohřbu dne 15. listopadu 1939, ale shromáždili se aspoň před kostelem, a když byla rakev vynášena ven, vykřikovali různá hesla. Později se masa studentů shromáždila na Staroměstském náměstí. Tu bylo proti bezbranným studentům použito zbraní. Vznikly nepokoje, které byly podněcovány hlavně německými oddíly a pak se rozšířily po celém městě.*“²⁵

Další verze události z 15. listopadu 1939 lze dobově nalézt u představitelů UK, jako např. prvního poválečného rektora prof. Jana Bělehrádka (1896–1980): „*Měl pohřeb [J. Opletal – pozn. aut.] z Hlavova ústavu dne 15. listopadu za obrovské účasti studentů z celé Prahy. Průvod šel po Albertově, veden děkanem lékařské fakulty prof. dr. Hájkem*²⁶, velmi pietně

¹⁹ ČTK – Praha 20. listopadu, Lidové noviny 47/571, 20. 11. 1939, s. 5.

²⁰ Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě proti sabotážním činům, VBlDR 1/12, 28. 8. 1939, s. 83–84.

²¹ Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. 305, sig. 305-134-1, MV-Odbor politického zpravodajství, válečné zločiny – průkazní materiál proti členu bývalé říšské vlády Constantinu (sic!) svobodnému pánu von Neurathovi, b. d. (1945). V anglické verzi viz tamtéž, sig. 305-134-2, Ečer Bartíkovi – „Neurath's Responsibility for Crimes against Czechoslovakia“, 15. 11. 1945.

²² Tamtéž.

²³ K poslednímu veliteli nacistické Bezpečnostní policie (*Befehlshaber der Sicherheitspolizei*; BdS) v protektorátu E. Weinmannovi biograficky Jan VAJSKEBR – Petr KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitel německého potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020, s. 125–143.

²⁴ Bod II.2 (Zničení českého kulturního života) československé zprávy, část 4, k odst. 4, str. 3 dopisu soudce Jacksona lordu Wrightovi, 5. 7. 1945, otištěno v publikaci *Československo a norimberský proces. Hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu*, Praha 1946, s. 97–103, zde s. 97.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Jednalo se o profesora soudního lékařství Františka Hájka (1886–1962). K němu biograficky Ludmila HLAVÁČKOVÁ (red.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, I, A–K, Praha 1988, s. 207.

a klidně. Na rohu byly zpívány hymny, také slovenská, a dál už nikdo neudržel pořádek. Ventil povolil a studenti ukázali v plné síle a s celou upřímností svou duši a svá srdce. Ve Voršilské ulici bylo převrženo auto, které prý patřilo Frankovi. Ten jezdil skutečně po ulicích a kontroloval, jaký má demonstrace průběh.“²⁷

Velmi záhy události 15. listopadu překryla připomínka 17. listopadu 1939, která vznikla – vedle vzpomínkových mj. z propagandistických důvodů – již během druhé světové války a byla kontinuálně rozvíjena i v období bezprostředně poválečném a později.²⁸ 15. listopad se pak objevuje v dalších pracích, přičemž je pojednán tu méně, tu více konkrétně.²⁹

Úřední zprávy v nacistickém režimu, struktura a distribuce

Úřední zprávy (*Berichte*) či hlášení (*Meldungen*), jejichž vytváření a kolportování bylo v nacistickém Německu velmi rozšířené, představují specifický historický pramen.³⁰ V režimu vystavěném na tzv. vůdcovském principu (*Führerprinzip*) a v protektorátním případě předávané z periferie³¹ do mocenského centra různým způsobem a v různém stupni důvěrnosti/utajení,³² představovaly klíčový prvek mocenského rozhodování.³³ Ne všechny

²⁷ Jan BĚLEHRÁDEK, *Karlova universita a česká věda v odboji*, in: František Buriánek – Rudolf Mertlík – Jan Pilař – Josef Strnadel (edd.), 17. listopad. Almanach odboje československého studentstva v letech 1939–1945, Praha 1945, s. 9–17, zde s. 11. Dále srov. také Václav VOJTIŠEK, *The Caroline University*, in: Jan Sucharda (ed.), World Students' Congressus "The Seventeenth of November" Prague 1945, Prague 1945, b. s.

²⁸ Pro deklaraci dvanácti spojeneckých národů k 17. listopadu coby mezinárodnímu dni studentstva viz *International Students' Day*, London 1941, s. 32. K prosazení 17. listopadu v dobovém kontextu podrobně, avšak poplatně dobovému oficiálnímu výkladu T. PASÁK, *Odkaz*, s. 29–35. K poválečnému světovému kongresu studentstva, který se konal v Praze ve dnech 17.–23. 11. 1945, viz T. PASÁK, *Odkaz*, s. 40–41; J. HAVRÁNEK, 17. listopad, s. 38–39. Srov. také Jaroslav KLADIVA (ed.), *Za lepší svět. Sborník statí a vzpomínek na pokrokové hnutí třicátých let*, Praha 1963.

²⁹ Petr BORL, *Chrám vědění osířely. Intervenční úsilí představitelů protektorátní správy o zmírnění následků německé akce vůči českému vysokému školství na podzim roku 1939*, Praha 2014, s. 21–22 (diplomová práce FF UK); Tomáš PASÁK, 17. listopad 1939 a Univerzita Karlova, Praha 1997, s. 69–80; Jiří KOUKOLÍK, 15. listopad, in: František Buriánek (ed.), Svědectví. Příběhy českých studentů z akce 17. listopad, Praha 1984, s. 23–26; J. HAVRÁNEK, 17. listopad, s. 15–23; TÝŽ, *Čtení o Univerzitě Karlově*, Praha 1976, s. 116; či Detlef BRANDES, *Die deutsche Reaktion auf die Prager Demonstrationen im Herbst 1939*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 23/2, 1975, s. 210–218.

³⁰ K významu zpráv/hlášení na příkladu SD srov. Heinz BOBERACH, *Meldungen aus dem Reich*, I, Herrsching 1984, s. 18–37.

³¹ Pro tento geograficko-politický moment v rámci samotného Německa viz např. Martin BROZAT – Elke FRÖHLICH – Falk WIESEMANN (Hgg.), *Bayern in der NS-Zeit*, I, *Soziale Lage und politisches Verhalten der Bevölkerung im Spiegel vertraulicher Berichte*, München–Wien 1977. Pro jiné okupované země viz např. Stein U. LARSEN (Hg.), *Meldungen aus Norwegen 1940–1945. Die geheimen Lageberichte des Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des SD in Norwegen* (1, 2), München 2008.

³² Technicky se pro předání nabitěly dobové v zásadě tyto možnosti: 1. služební pošta (*Dienstpost*), 2. zvláštní kurýři (*Sonderkurier*), 3. rádiová depeše (*Funkspruch*) a 4. dálnopis (*Fernschreiber*), a to včetně zakódovaného (*G-Fernschreiber*). Telefonická hlášení zpravidla sloužila k podání prvotní, rychlé informace, jež pak byla rozvinuta právě ve zprávách. Po vyhodnocení závažnosti dodaných zpráv mohlo následovat i osobní přijetí, respektive osobní podání referátu u Hitlera, k nimž se dochovaly záznamy pouze někdy a v různé míře úplnosti. Stupně důvěrnosti/utajení se pohybovaly na této škále: Vyhrazeno pro služební účely (*Nur für den Dienstverbraucher*), Důvěrně (*Vertraulich*), Tajně (*Geheim*), Přísně tajně (*Streng Geheim*) a Tajná říšská věc (*Geheime Reichssache*); dále mohl být vymezen okruh příjemců. Pro písemností podléhající utajení samozřejmě platily zvláštní předpisy.

³³ Podrobná edice německých úředních zpráv pro období německé okupace českých zemí není k dispozici. Nejvíce byla v tomto ohledu věnována pozornost především úřadování R. Heydricha a represím následujícím po 27. 5. 1942. Srov. Vojtěch ŠUSTEK (ed.), *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území*

ovšem musely nutně v pyramidě moci, na jejímž vrcholu stál diktátor, dosáhnout pozornosti jeho samotného.³⁴ Mnohé jsou relevantní zejména pro fungování jednotlivých státních či stranických instancí, nicméně příznačná je jejich dostupnost pro potřeby nadřazených míst. Další moment, který je třeba vzít v potaz, je abstrahování a agregování informací obsažených ve zprávách dílčích. Především při nich se naskývala možnost nepochopení, významového posunu či záměrné manipulace. Jednoduše platilo, že konečné rozhodnutí v nacistické polykracii záviselo do značné míry právě na tom, kdo, kdy a s jakými informacemi byl schopen se diktátorovi prezentovat a ovlivnit tak jeho rozhodnutí, mající především v případě tzv. vůdcova rozkazu (*Führerbefehl*) fatální následky.

Rovněž bychom neměli zapomínat, že na úředních zprávách do jisté míry závisely také tiskové zprávy (*Presseberichte*), formující jak dobovou nacistickou propagandu, tak i kroky propagandy protistrany, tedy dobově především kampaně v tisku a rozhlasu.³⁵

U německých míst, jež se po březnové okupaci v první polovině roku 1939 v protektorátu etablovaly, lze zhruba rozlišit pět základních sfér, v nichž zprávy vznikaly. Byly to oblasti 1. politická, 2. stranická, 3. bezpečnostní, 4. vojenská a 5. hospodářsko-finanční. Vzhledem k problematice, již je tato práce věnována, soustředíme pozornost toliko na první čtyři z uvedených.

1. politická oblast

Ústřední úloha v nově budované civilní správě připadla po skončení vojenské správy Úřadu říšského protektora (*Amt des Reichsprotectors*), jímž byl Hitlerem 18. března 1939 ve vídeňském hotelu Imperial jmenován jeho dlouholetý ministr zahraničí Konstantin von Neurath (1873–1956); spolu s ním byli jmenováni Karl Hermann Frank (1898–1946) jako státní tajemník (*Staatssekretär*) a Dr. jur. Kurt von Burgsdorff (1886–1962) coby státní podsekretář (*Unterstaatssekretär*).³⁶ Jak lakonicky popsal jeden z příslušníků pražské slu-

tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů, I (= Documenta Pragensia Monographia), Praha 2012; II, Praha 2014; III, Praha 2012; IV, Praha 2022; Miroslav KÁRNÝ – Jaroslava MILOTOVÁ – Margita KÁRNÁ (edd.), Protektorátní politika Reinharda Heydricha, Praha 1991. Dále srov. Líbuše OTÁHALOVÁ – Milada ČERVINKOVÁ (edd.), Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943, II, Spolupráce československé emigrace na západě s domácím odbojem, její vztah k tzv. protektorátní vládě a germanizační politika okupantů (= Acta Occupationis Bohemiae & Moraviae), Praha 1966; částečně také Václav KRÁL (Hg.), Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933–1947. Dokumentensammlung, Praha 1964.

³⁴ Ian KERSHAW, *Der NS-Staat. Geschichtsinterpretationen und Kontroversen im Überblick*, Reinbek bei Hamburg 1994, s. 114–148 (kap. 4 Hitler: „Herr und Meister im Dritten Reich“ oder „schwacher Diktator“?). K de facto interní cenzurní praxi J. Goebbelse a M. Bormanna v případě zpráv posílaných Hitlerovi v samém závěru války srov. Herman ROTHMAN – Helen FRY, *Hitlerova závěť*, Lizebnice 2012, s. 135.

³⁵ Srov. Kateřina VRANÁ, *Klíčové události podzimu roku 1939 v českém protektorátním tisku*, Praha 2019 (balašská práce FSV UK). Pro německý tisk přehled chybí, nicméně sonda do listopadových čísel celoněmeckého deníku *Völkischer Beobachter* (VB) a hlavního německého deníku v protektorátu *Der Neue Tag* (NT) celkem jasně ukazuje, že tyto události byly cíleně zamlčeny či nanejvýše připomenuty významově snižujícími opisy à la *Unruhen* (nepokoje) či *Ereignisse* (příhody). K pozdějším československým exilovým ohlasům v tisku viz např. *Ohlas sedmnáctého listopadu*, *Čechoslovák* 3/47, 21. 11. 1941, s. 12; *Čas vykoupení a odplaty dozrává. Vzkaz presidenta republiky studentům ve vlasti*, *Čechoslovák* 4/48, 27. 11. 1942, s. 1, či *Kalvarie českých studentů. Nové zprávy o osudu českých vysokoškolských studentů v německém koncentračním táboře Sachsenhausen a Oranienburgu*, *Čechoslovák* 6/51–52, 22. 12. 1944, s. 6.

³⁶ Reichsminister Neurath, Reichsprotector von Böhmen – Mähren. Gauleiterstellvertreter Frank, Staatssekretär beim Reichsprotector, in: VB 52 (78), 19. 3. 1939, s. 2. K dobudování struktury ÚŘP viz NA Praha, f. ÚŘP-ST,

žebny SD a bývalý německý studentský činovník (Wernfried Pfaff): „*Frank byl jako státní tajemník svým postavením v Úřadu říšského protektora ve skutečnosti blokován. Nad ním seděl Neurath, který si od prvopočátku s Frankem vůbec nerozuměl, a pod Frankem seděl státní podtajemník dr. von Burgsdorff, bezpodmínečný stoupenec Neuratha*“.³⁷ Podle přijaté konstrukce se měl stát Neurath jediným reprezentantem Hitlera jako říšského kancléře, jeho vůle a říšské vlády v protektorátu. To mj. znamenalo, že centrální říšské úřady musely danou agendu týkající se protektorátu řešit výhradně přes ÚŘP a jeho jednotlivé skupiny (*Gruppen*), nikoli přímo s protektorátními centrálními úřady. Během několika měsíců tak byl vybudován a v srpnu 1939 personálně obsazen rozsáhlý úřednický aparát o 880 osobách, a to včetně zvláštní pobočky v Brně (*Gruppe Mähren*). V odborných otázkách státní správy udržoval říšský protektor užší vztah zejména k říšskému ministru vnitra Dr. jur. Wilhelmu Frickovi (1877–1946), přičemž v berlínském Říšském ministerstvu vnitra (*Reichsministerium des Innern*; RMdI) byla zřízena zvláštní ústředna (*Zentralstelle für die Angelegenheiten des Protektorates Böhmen und Mähren*) v čele se státním tajemníkem a válečným zločincem SS-Brigadeführerem Dr. jur. Wilhelmem Stuckartem (1902–1953), koordinující praktické provedení výnosu z 22. března 1939, respektive 1. září 1939.³⁸ V záležitostech personálních a politických byl říšský protektor v kontaktu se šéfem tzv. Říšské kanceláře (*Reichskanzlei*) SS-Gruppenführer Dr. jur. Hansem H. Lammersem (1879–1962).³⁹

Počátek praxe vytváření periodických zpráv Neuratha Hitlerovi spadá do léta 1939.⁴⁰ Dne 25. června 1939 se Hitler přes šéfa své kanceláře a šedou eminenci NSDAP Martina Bormanna (1900–1945) nechal slyšet, že před protektorovým osobním přijetím chce mít k dispozici nejdříve „písemnou zprávu o situaci v Československu“ (sic), jež měla být přeposlána právě přes něj, tedy Bormanna.⁴¹ Hned tato zpráva, jež v zásadě vznikala ad hoc, se přitom stala předmětem nejasností a nakonec i rozporů s K. H. Frankem, jenž na základě své dřívější stranické praxe bezesporu plně chápal možnost ovlivňování klíčových rozhodnutí podáváním zpráv do centra nacistické moci.⁴² K. H. Frank v prvních měsících existence protektorátu praxi paralelních zpráv rozhodně neopustil. Informace se mu přitom sbíhaly z různých zdrojů. Vedle SD, SS, gestapa, německé policie a pověřence wehrmachtu stále ještě fungovala síť jeho propagandistického spolupracovníka a později i švagra (H. Blascheka). Mnohé podklady poskytoval též někdejší tiskový atašé německého vyslanectví v Praze (1938–1939), poté vedoucí Skupiny pro kulturně-politické záležitosti (*Gruppe*

kt. 5, sig. 109-1-91, schéma ÚŘP dle výnosu z 18. 9. 1940, 1940. Dále srov. Pavel MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Praha 2012, s. 66–72; také Stanislav ŠISLER, *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*, Sborník archivních prací 13/2, 1963, s. 46–95.

³⁷ ABS Praha, f. 2M, sig. 11135, protokolovaná výpověď W. Pfaffa, 8. 5. 1946.

³⁸ P. MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže*, s. 67–68. K úloze W. Stuckarta při genocidní politice nacistického státu srov. Hans-Christian JASCH, *Staatssekretär Wilhelm Stuckart und die Judenpolitik. Der Mythos von der sauberen Verwaltung* (= Studien zur Zeitgeschichte, Bd. 84), Berlin – Boston 2012. K jeho právnímu pojetí nacismu viz Wilhelm STUCKART, *Neubau des Reichs*, Deutsches Recht 9/18, 1939, s. 819–824.

³⁹ P. MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže*, s. 68.

⁴⁰ K. H. Frank naproti tomu uvádí povinnost říšského protektora podávat Hitlerovi zprávy toliko „příležitostně“ či „ze zvláštních důvodů“, viz *Zpověď*, s. 130.

⁴¹ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 96, sig. 109-5/9, Bormann Frankovi, 4. 7. 1939.

⁴² První zprávy vypracovával K. H. Frank a předával německému vyslanci v Praze po roce 1936, viz ABS Praha, f. 305, sig. 305-134-3, protokol s K. H. Frankem, 26. 11. 1945.

kulturpolitische Angelegenheiten) ÚŘP a od počátku srpna 1939 také tzv. zvláštní pověřenec Říšského vedení propagandy (*Reichspropagandaleitung*) Karl von Gregory (1899–1955).⁴³ Zejména v prvních měsících okupace Frank hojně využíval též zpráv vnitrostranické tzv. organizace Wegener (*Organisation Wegener*), k jejímž působení v Praze ale doposud nejsou k dispozici žádné konkrétnější informace.⁴⁴

Pokud jde o Hitlerův požadavek, ihned o něm informoval zvláštním kurýrem svého ochránce, říšského vůdce SS (*Reichsführer SS*; RFSS) Heinricha Himmlera (1900–1945). Doptal se ho, jestli on, tedy Frank, má za dané situace podávat zprávy paralelně, nebo je předložit Neurathovi jako podklady pro jeho zprávu. S Himmlerovým souhlasem zvolil druhou variantu, a tak Frankovy tři zprávy posloužily Neurathovi – až na jednu výjimku⁴⁵ – nejen jako podklady, ale též, jak Frank sděloval Himmlerovi, jako důkaz jeho loajality vůči Neurathovi.⁴⁶ Bormannova opožděná odpověď, že Frank mu může svou zprávu poslat do Berlína paralelně, se tak stala vlastně zbytečnou.⁴⁷ Nicméně současně poskytl Frank svou zprávu též W. Stuckartovi.⁴⁸ Tomu v téže době směřovala na stůl rovněž důvěrná retrospektivní zpráva (*Erfahrungsbericht*) čítající dvacet stran o vývoji situace v protektorátu od 15. března 1939, vypracovaná vedoucím Skupiny I ÚŘP (W. Fuchs).⁴⁹

Z této výměny se v rámci ÚŘP mj. ustanovila praxe předávání podkladů od Franka pro měsíční politické zprávy (*politischer Monatsbericht*) Neuratha, a to již v roce 1939 asi k 10. dni v měsíci.⁵⁰ Již následující zpráva za září 1939, kterou poslal Neurath Lammersovi, však svým vyzněním o klidné situaci v protektorátu způsobila Frankovu značnou nelibost. Tu v podstatě bezprostředně ventiloval spolu se svým stanoviskem opět Himmlerovi. Kontroval v tom smyslu, že v protektorátu rozhodně nepanuje protektorem líčený klid a je zapotřebí preventivních opatření (*Vorsichtsmaßnahmen*), což v praxi znamenalo mj. ponechání těch jednotek německé Pořádkové policie (*Ordnungspolizei*; Orpo) a SS, u nichž Himmler byl téměř rozhodnutý, že budou přeloženy do Polska.⁵¹

Neurathovu zprávu zahrnující události v listopadu 1939 se prozatím nepodařilo dohledat. K. H. Frank v následujících měsících praxi paralelních zpráv rozhodně neopustil. Informace se mu přitom sbíhaly z různých zdrojů. Jak již bylo uvedeno, jednak stále ještě fungovala síť jeho propagandistického spolupracovníka ze Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei*; SdP) a později i švagra JUDr. Hannse Blascheka (1907–1989), kterého mezitím nechal zaměstnat v ÚŘP, jednak mnohé podklady poskytoval někdejší tiskový atašé německého vyslanectví v Praze (1938–1939), poté vedoucí skupiny pro kulturně-politické záležitosti ÚŘP K. v. Gregory.⁵² Ten pravděpodobně inicioval zvláštní zprávy k 15. listopadu

⁴³ K jeho životopisu viz NA Praha, f. AMV-ST, kt. 12, sign. 109-2/104, životopis K. v. Gregory, 1939. Podle očitých svědectví měl být Gregory osobně přítomen při určování zadržených studentů vybraných k popravě v kasárnách v Ruzyni 17. 11. 1939, viz ABS Praha, f. 301, sign. 301-28-1, pomocná kartotéka k případu K. H. Franka, 1945–46, kart. listek č. 189.

⁴⁴ Interně byla pojmenována po spolupracovníkovi VDA Dr. Hansi L. Wegenerovi.

⁴⁵ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 96, sig. 109-5/9, Frank Bormannovi, 6. 7. 1939.

⁴⁶ Tamtéž, Frank Himmlerovi, 2. 7. 1939.

⁴⁷ Tamtéž, Frank Himmlerovi, 6. 7. 1939.

⁴⁸ Tamtéž, Frank Stuckartovi, 2. 7. 1939.

⁴⁹ Tamtéž, f. AMV-ÚŘP, kt. 276, zpráva ÚŘP Ústředně pro protektorát v RMdI, 1. 8. 1939, Důvěrné!

⁵⁰ Tamtéž, f. AMV-ST, kt. 96, sig. 109-5/9, Gieß Hollebenovi, 13. 11. 1940.

⁵¹ Tamtéž, kt. 34, sig. 114-9/15, Frank Himmlerovi, 18. 9. 1939.

⁵² K jeho životopisu srov. Volker МОНН, *Nacistická kulturní politika v Protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, Praha 2018.

1939 (dokument č. 5 a 6). Samostatnou kapitolu představují důvěrné osobní dopisy, v nichž až do počátku roku 1940 informoval o situaci v Praze, respektive na pražském magistrátu dosazený náměstek primátora JUDr. Otakara Klapky (1891–1941) prof. Josef Pfitzner (1901–1945).⁵³ Ten po extempore s přednáškou k německo-italským vztahům z prosince 1939,⁵⁴ jejíž vyznění se muselo řešit na nejvyšší úrovni, přešel koncem února 1940 z vlastní iniciativy k vyhotovování tzv. zprávy o činnosti (*Bericht über die Tätigkeit*) odesílané vždy k 20. dni daného měsíce.⁵⁵ Vedle Pfitznera ale mohly samostatné zprávy vypracovávat také jednotlivé referáty magistrátu, které je postupovaly především pražskému úřadu oberlandráta.⁵⁶ Neměli bychom také opomenout, že K. H. Frank byl dosti čilým a zběhlým čtenářem denního tisku. Vymínil si např. přeposílání pravidelných monitoringů zahraničních listů, jež byly primárně určeny pro říšského protektora.⁵⁷ Pokud jde o zprávy, které dostával a proce-soval coby HSSPF, bude o nich blíže pojednáno dále.

Důležitým zdrojem informací a zároveň podkladů pro zprávy říšského protektora představovaly raporty vrchních zemských radů neboli oberlandrátů (*Oberlandräte*; OLR), tedy představitelů střední úrovně německé správy protektorátu, kterých se po 22. dubnu 1939 ustavilo celkem 12.⁵⁸ Ještě na konci června 1939 si Neurath ovšem stěžoval, že komunikace s nimi vážne a není příliš efektivní.⁵⁹ Oberlandráti, kteří se měli scházet rovněž osobně na pravidelných poradách,⁶⁰ pak podle výnosu ÚŘP z 25. července 1939 vytvářeli zpravidla měsíční správní zprávy (*Monatliche Verwaltungsberichte*).⁶¹ Zpočátku se tak dělo dvakrát měsíčně, od srpna 1939 jednou měsíčně v pěti vyhotoveních, z nichž jedno se posílalo do Berlína W. Stuckartovi jako tajné; v rámci ÚŘP je shromažďoval vedoucí skupiny I 1 (G. Volckhart).⁶² Oberlandráti ale informovali o vybraných záležitostech také jednotlivé skupiny ÚŘP, respektive přímo K. H. Franka.⁶³ Vedle toho ale oberlandráti podávali rovněž tzv. hlášení o událostech (*Ereignismeldungen*). Tím se rozuměly především významné katastrofické události přírodního či technického rázu, ale i politické události, a byly odvozeny od zavedené praxe obdobných zpráv zemských radů (*Landräte*) v Německu.⁶⁴ Posílaly se poštou či dálkopisem, v urgentních případech byla hlášení podána nejdříve telefonem, pak dálkopisem. V rámci ÚŘP šly na stůl Neurathovi i Frankovi, kteří je parafovali. Dle potřeby pak byly postupovány i zplnomocněnci wehrmachtu a dalším silovým složkám. Tzv. události většího kriminálně politického významu (*Ereignisse größerer kriminalpolitischer*

⁵³ K jeho úloze na pražském magistrátu v roce 1939 blíže Detlef BRANDES – Alena MIŠKOVÁ, *Vom Osteuropa-Lehrstuhl ins Prager Rathaus (Josef Pfitzner 1901–1945)*, Praha – Essen 2013, s. 188–193, 228–238, 252–254.

⁵⁴ Tamtéž, s. 206–212.

⁵⁵ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 29, sig. 109-4-336, Pfitzner Frankovi, 22. 2. 1940; vůbec první zpráva pokrývala období od 1. ledna do 20. února 1940.

⁵⁶ Tamtéž, f. AMV-ÚŘP, kt. 279, zpráva referátu péče o bydlení pražského magistrátu OLR Praha, 8. 8. 1939. K jeho významu viz dále v textu.

⁵⁷ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 50, sig. 110-5/10, záznam v. Gregoryho, 7. 11. 1939. Viz také tamtéž, kt. 28, sig. 109-4-325, hlášení v. Gregoryho o vysílání B.B.C. a článku v *The Times*, 20. 11. 1939 (Tajná říšská věc!).

⁵⁸ Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Jaroslav PAŽOUT – Monika SEDLÁKOVÁ, *Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé*, Praha 2019, s. 22–23.

⁵⁹ NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 28, říšský protektor všem skupinám ÚŘP, 28. 6. 1939.

⁶⁰ Z. KOKOŠKOVÁ – J. PAŽOUT – M. SEDLÁKOVÁ, *Úřady oberlandrátů*, s. 27.

⁶¹ NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 279, zpráva OLR Praha za měsíc červenec 1939, 7. 8. 1939, Tajné!

⁶² Z. KOKOŠKOVÁ – J. PAŽOUT – M. SEDLÁKOVÁ, *Úřady oberlandrátů*, s. 28.

⁶³ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 13, sig. 109-3/23, Frank Bojungovi ohledně hlášení OLR Olomouc, 23. 8. 1939.

⁶⁴ Tamtéž, f. AMV-ÚŘP, kt. 274, ÚŘP RMDI, 6. 10. 1939. Srov. Oběžník RMDI ze dne 23. 2. 1939, in: *Ministerial-Blatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums des Innern* č. 9, 1. 3. 1939.

Obr. 3: Karl von Gregory (stojící uprostřed) při proslovu na interním setkání německých úředníků, pravděpodobně v Brně, 1939 (ABS Praha)

Bedeutung), tzn. incidenty, kdy došlo k napadení příslušníků německé pořádkové policie při výkonu služby, jejich zranění či usmrcení, museli oberlandráti hlásit bezprostředně.⁶⁵

Na příkladu pražského oberlandráta, kterým byl od 1. října 1939 až do roku 1944 Dr. jur. Hans E. K. von Watter (1903–1945),⁶⁶ lze ukázat, jakým způsobem se na této úrovni informace sbíraly. Přijímal totiž subsidiární zprávy od jemu podřízených protektorátních okresních úřadů pro Prahu-venkov, Jiloviště a Říčany.⁶⁷ Dále mu mohl posílat zprávy také pražský policejní ředitel.⁶⁸ Stejně tak si pražský oberlandrát mohl v obvodu své působnosti vyžádat i zprávy od jiných entit, jako např. Obchodní a živnostenské komory.⁶⁹ Mohl rovněž dostávat situační zprávy (*Lageberichte*) od policejního pluku 1 (*Polizei-Regiment I*), který byl dislokován v Praze a které byly jinak určeny veliteli německé

⁶⁵ Oběžník RFSS a šéfa německé policie ze dne 21. 9. 1936, in: *Ministerial-Blatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums des Innern*, č. 42, 30. 9. 1936, a Oběžník RFSS a šéfa německé policie ze dne 28. 7. 1937, č. 30, tamtéž, č. 9, 3. 3. 1937.

⁶⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – J. PAŽOUT – M. SEDLÁKOVÁ, *Úřady oberlandrátů*, s. 142–143.

⁶⁷ NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 279, zpráva OÚ Jilové OLR Praha, 13. 7. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Říčany OLR Praha, 14. 7. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Praha-venkov OLR Praha, 31. 7. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Jilové OLR Praha, 31. 7. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Říčany OLR Praha, 31. 7. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Jilové OLR Praha, 29. 8. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Praha-venkov OLR Praha, 30. 8. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Říčany OLR Praha, 30. 9. 1939; tamtéž, zpráva OÚ Jilové OLR Praha, 13. 9. 1939.

⁶⁸ Tamtéž, zprávy pražského policejního ředitele OLR Praha, 22. 9., 29. 9. a 2. 10. 1939. Ten své zprávy očividně zasílal též jiným německým instancím, jako např. posádkovému velitelství wehrmachtu (*Stadtkommandatur*) v Praze. Viz tamtéž, zpráva pražského policejního ředitele posádkovému velitelství wehrmachtu, 5. 9. 1939.

⁶⁹ Tamtéž, zpráva Obchodní a živnostenské komory v Praze OLR v Praze, 31. 7. 1939.

Obr. 4: Zleva doprava: W. von Wolmar, K. v. Burgsdorff, E. von Watter a J. Pfitzner na balkonu Černínského paláce, 10. 6. 1940 (ABS Praha)

pořádkové policie (*Befehlshaber der Ordnungspolizei*; BdO) pro vypracování jeho souhrnné zprávy, respektive jeho jednotek.⁷⁰ Události 15. listopadu 1939 pokrývá samostatná zpráva (dokument č. 3).

Vedle zpráv oberlandrátů představovala v roce 1939 zvláštní druh v podstatě interních zpráv ÚŘP hlášení jeho brněnské služebny, která byla v utajeném režimu posílána z Brna do Prahy jednou měsíčně.⁷¹

2. stranická oblast

Nacistická strana (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei*; NSDAP) zaujímala přinejmenším během prvních let okupace v německé okupační správě klíčové místo. Zatímco na protektorátní obyvatelstvo měla působit nejprve zejména propagandisticky, v nově vytvářené okupační správě představovala důležitý mocenský element, který se mohl opřít

⁷⁰ Tamtéž, zprávy 3. praporu Policejního pluku 1 OLR Praha, 6. 7., 15. 7., 16. 7. a 19. 7. 1939; tamtéž, zpráva velitele 8. setniny téhož pluku o prohlídkách u Luk a Štěchovic OLR Praha, 11. 7. 1939.

⁷¹ Tamtéž, zpráva služebny ÚŘP pro Moravu ÚŘP, 5. 9. 1939, Tajné!; tamtéž, zpráva služebny ÚŘP pro Moravu ÚŘP, 7. 12. 1939, Tajné!

o mnohaleté zkušenosti z Německa.⁷² Prakticky bylo její postavení dáno Hitlerovým stranickým výnosem a konkretizováno směrnicemi jeho stranického zástupce Rudolfa Heße (1894–1987) z počátku května 1939.⁷³ Jednotlivá tzv. krajská vedení (*Kreisleitungen*) spadala pod župní vedení (*Gauleitung*) několika sousedních žup, to pražské pod Župní vedení v Liberci.⁷⁴ První masové shromáždění pražského krajského vedení se konalo v Lucerně dva měsíce po okupaci, přičemž v hlavním městě protektorátu tehdy NSDAP již čítala 8000 členů organizovaných v celkem dvanácti místních skupinách (*Ortsgruppen*).⁷⁵ Záběr pražského krajského vedení, v jehož čele stál v letech 1939–1942 pražský Němec a v letech 1935–1938 sekretář parlamentního klubu poslanců a senátorů SdP v Národním shromáždění ing. Konstantin Höß (1903–1970), byl ovšem širší, neboť ten roku 1939 jako komisař spravoval také obvody OLR Jičín a Pardubice.⁷⁶ Postupně se ustanovovaly také další organizace strany, jako např. Nacistická péče o blaho lidu (*NS-Volkswohlfahrt*; NSV) nebo Německá pracovní fronta (*Deutsche Arbeitsfront*; DAF); spojení s Berlínem zajišťovala tzv. Spojovací ústředna NSDAP (*Verbindungsstelle der NSDAP*) při ÚŘP.⁷⁷ Rovněž pražské krajské vedení přitom produkovalo pravidelné situační zprávy.⁷⁸ Ty se ovšem pro rok 1939 nedochovaly.⁷⁹

3. bezpečnostní oblast

Oblast policejně-bezpečnostní soustředil pod svůj dohled K. H. Frank. Byla-li pro něj úřednická funkce státního tajemníka statusově i pracovně do značné míry novum, mohl v pozici HSSPF, kterým byl Hitlerem na Himmlerův návrh jmenován 28. dubna 1939, v mnohém navázat na donašečské a teroristické praktiky, na něž byl zvyklý z SdP i sudetoněmeckého *Freikorpsu*.⁸⁰ Nyní je mohl kvalitativně posunout na úroveň jakéhosi

⁷² K postavení NSDAP v Německu obecně viz Sven F. KELLERHOFF, *Die NSDAP. Eine Partei und ihre Mitglieder*, Stuttgart 2017; Peter DIEHL-THIELE, *Partei und Staat im Dritten Reich. Untersuchungen zum Verhältnis von NSDAP und allgemeiner innerer Staatsverwaltung 1933–1945*, München 1969. K roli jednotlivých stranických představitelů srov. Karl HÖFFKES (Hg.), *Hitlers politische Generale. Die Gauleiter des Dritten Reiches. Ein biographisches Nachschlagewerk* (= Veröffentlichungen des Institutes für deutsche Nachkriegsgeschichte XII), Tübingen 1986. Dále srov. také Wolfgang HORN, *Führerideologie und Parteiorganisation in der NSDAP (1919–1933)*, Düsseldorf 1972.

⁷³ P. MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže*, s. 70.

⁷⁴ K organizaci a struktuře NSDAP v protektorátu viz ABS Praha, f. 305, sign. 305-710-5, výpověď H. Neuburga, 15. 4. 1946.

⁷⁵ Srov. *Erste Großkundgebung des Nationalsozialismus in Prag. Gaupropagandaleiter Höller spricht im überfüllten Lucerna-Saal*, NT 1/40, 17. 5. 1939, s. 2; *8000 Parteimitglieder in Prag. Kreisleiter Höß über aktuelle Fragen im Protektorat*, tamtéž, s. 7. Dále viz *Die Abgrenzung der Prager Ortsgruppen der NSDAP*, NT 1/52, 30. 5. 1939, s. 4; *Die NSDAP im Aufbau*, tamtéž 1/51, 28. 5. 1939, s. 1–2. Jednalo se o tyto místní skupiny (názvy ponechány v originále): a) v rámci Prahy – Altstadt, Hradschin, Messe (= Holešovice), Neustadt-Nord, Neustadt-Süd, Prag-Südost; b) mimo Prahu: Altbunzlau, Kladno, Königshof-Potschapl, Rostok.

⁷⁶ Ing. Höß auch Kreisleiter von Jitschin und Pardubitz, NT 1/26, 3. 5. 1939, s. 6.

⁷⁷ *Pläne der NSV im Kreis Prag*, NT 1/230, 15. 12. 1939, s. 4. K její struktuře a pojetí významu srov. *Zpověď*, s. 113.

⁷⁸ K podávání zpráv jednotlivými úřadovnými NSDAP, kteroužto praxi očividně nelibě nesl především K. H. Frank, viz *Zpověď*, s. 114. K vzájemnému vztahu srov. též René KÜPPER, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha 2012, s. 92–94.

⁷⁹ K roku 1942 se dochovaly jen zprávy některých pražských skupin a pro léta 1943 a 1945 i zprávy krajského vedení, viz Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, f. Župní vedení NSDAP Liberec, kt. 9 a 13.

⁸⁰ Jmenování HSSPF bylo dosti složité a kompetenčně problematické, blíže srov. Martin MOLL, *Einleitung*, in: týž (Hg.), „Führer-Erlasse“ 1939–1945. Edition sämtlicher überlieferter, nicht im Reichsgesetzblatt abgedruckter,

regionálního Fouchého, vyznačujícího se ovšem nacistickou bezskrupulózností a brutaliitou. Zároveň se v nacistickém státě stal bezpodmínečným následovníkem Hitlera a loajálním služebníkem Himmlera, respektive SS.⁸¹ Jejich stav v protektorátu přitom před i po vypuknutí války, jež s sebou z německého pohledu přinesla zásadní změnu priorit⁸², Frank považoval za slabý a naléhal na Himmlera ohledně jejich posílení stejně jako dobudování jim příslušné infrastruktury.⁸³ Po 1. září 1939, kdy se plánovaně počítalo se silami Sipo a Orpo kvůli masovému zatýkání, evakuacím, zvýšené ostraze objektů apod., šlo zejména o vztah HSSPF a tzv. pověřence wehrmachtu (*Wehrmachtsbevollmächtigte*; W.B.) ve smyslu pravomocí k *SS-Verfügungstruppe*.⁸⁴

Přitom ovšem očividně existovaly nemalé třecí plochy, a to především pokud šlo o plánování a provedení všech exekucí, přičemž popravy následující po 17. listopadu 1939 představovaly skutečný přelom. Právě po nich si říšský protektor explicitně vymínil, že musí být předem informován o všech exekutivních opatřeních v politicko-policejní oblasti.⁸⁵ Navíc Neurath již předtím zpochybňoval i průběh zatýkání na základě tzv. *A-Kartei* v protektorátu po vypuknutí války, což chtěl přednést osobně u Hitlera.⁸⁶

S podřízeností všech německých bezpečnostních složek v protektorátu mj. souvisel též oběh informací.⁸⁷ Nejdůležitější přitom byla bezesporu možnost zasílat zprávy přímo Himmlerovi coby RFFSS, a tím pádem i R. Heydrichovi.⁸⁸ To se dělo buď prostřednictvím zvláštního kurýra, radiodepešemi nebo již zmiňovaného zakódovaného dálkopisu (*G-Fernschreiber*⁸⁹), který v roce 1939 obhospodařovalo zvláštní Oddělení pražské služebny gestapa (*Fernschreibvermittlung*) a bylo očividně jediné v Praze.⁹⁰ Význam a smysl, jenž Frank těmto zprávám přikládal, shrnul v průvodním dopise k situační zprávě končící 16. zářím 1939. V něm Frank Himmlerovi kromě jiného psal: „*Sestavil jsem zprávu podle té zásady, aby Vám k nadhozeným problémům bezpodmínečně a nepříkrášleně reprodukovala mé osobní pojetí. Jsem si jistý, že rozšíření zprávy povede k rozhodujícím personálním a věcným komplikacím. Byl bych Vám vděčný, kdyby se zpráva nedostala mimo okruh Vašich*

von Hitler während des Zweiten Weltkrieges schriftlich erteilter Direktiven aus den Bereichen Staat, Partei, Wirtschaft, Besatzungspolitik und Militärverwaltung, Stuttgart 1997, s. 14.

⁸¹ V srpnu 1939 Himmler Frankovi věnoval tzv. čestný prsten SS/prsten smrtihlava (*Totenkopfring*), který byl chápán jako projev úzké osobní vazby RFFSS s obdarovaným. Viz *Totenkopfring für K. H. Frank*, NT 1/126, 13. 8. 1939, s. 2. S platností k 9. 11. 1939 byl K. H. Frank Himmlerem povýšen do hodnosti SS-Gruppenführera, viz BArch Berlin, f. R9361-III/524690, Frank K. H. Dále viz též *Staatssekretär K. H. Frank SS-Gruppenführer*, NT 1/213, 8. 11. 1939, s. 1. K vlastnímu hodnocení nacistických bezpečnostních složek viz *Zpověď*, s. 74–76. K jeho vztahu k SS a SD srov. také R. KÜPPER, *Karl Hermann Frank*, s. 47–49.

⁸² NA Praha, f. ÚRP-ST, kt. 13, sig. 109-3/25, oběžníky šéfa Sipo, 3. 9. a 13. 9. 1939 (Tajné!).

⁸³ Tamtéž, f. AMV-ST, kt. 13, sig. 109-3-23, Frank Piesbergenovi, 21. 8. 1939. Obecně k postavení SS v protektorátu na začátku okupace srov. JAN ZUMR, „*Vše, co je opravdu dobré a čisté krve přivést do Schutzstaffel*“. *Výstavba Allgemeine SS v Protektorátu Čechy a Morava*, Securitas Imperii 28/1, 2016, s. 38–59.

⁸⁴ NA Praha, f. ÚRP-ST, kt. 158, sig. 109-12/118, Frank Himmlerovi, b. d. (srpen 1939).

⁸⁵ Tamtéž, f. AMV-ÚRP, kt. 34, sig. 114-9/15, opis – příkaz K. v. Neuratha, b. d. (1939).

⁸⁶ Tamtéž, Frank Himmlerovi, 19. 9. 1939, Tajné! Naléhavé! Ihned předložit.

⁸⁷ Tamtéž, kt. 28, Frank jako HSSPF všem skupinám ÚRP a BdS, 25. 5. 1939.

⁸⁸ Tamtéž, f. ÚRP-ST, kt. 28, sig. 109-4/326, Frank Himmlerovi, 30. 8. 1939 (zpráva o situaci v protektorátu k 30. 8. 1939). Ke zprávám o bezpečnostní situaci 28. 10. 1939 v přehledu viz ABS Praha, f. 301, sig. 301-28-1, pomocná kartotéka k případu K. H. Franka, 1945–46, kart. listky 151, 152.

⁸⁹ S největší pravděpodobností se jednalo o tzv. kódovací dálkopisný přístroj (*Schlüßelfernschreibmaschine*) Siemens & Halske, typ T52, T52a či T52b.

⁹⁰ NA Praha, f. AMV-ÚRP, kt. 34, sig. 114-9/15, Frank Himmlerovi (FS 36109), 18. 12. 1939, Tajné!, Naléhavé!, Ihned předložit; tamtéž, Heydrich vedoucí úředně gestapa v Praze (FS 36169), 19. 12. 1939, Tajné!

nejbližších spolupracovníků, neboť bych chtěl být i nadále schopný předkládat Vám písemně mé starosti a přání tak, jak jsem směl činit doposud ústně.“⁹¹

Pokud jde o SD,⁹² její prvotní organizační struktura vycházela z dvou zvláštních oddílů (*Sonderkommandos*), jež obsazovaly Čechy a Moravu.⁹³ Ke změně došlo mezi květnem a červencem, kdy byla v Praze ustavena tzv. Ústředna SD pro Čechy a Moravu (*SD-Zentralstelle für Böhmen und Mähren*). Ta pod tímto názvem fungovala do počátku listopadu téhož roku, přičemž prvním velitelem nacistické Bezpečnostní policie (*Befehlshaber der Sicherheitspolizei*; BdS) a SD byl v protektorátu 25. dubna 1939 ustanoven SS-Gruppenführer Dr. et Dr. Otto Rasch (1891–1948).⁹⁴ Vůdčí úlohu při jejím konstituování zřejmě sehrála původně tzv. bloková služebna (*Blockstelle*), založená a vedená docentem biochemie PřF NU, respektive pražské německé techniky (*Deutsche Technische Hochschule*) Konradem Bernhauerem (1900–1975), majícím úzké kontakty na K. H. Franka.⁹⁵ Během zhruba prvního půl roku, kdy byla utlumována činnost původních tzv. studentských blokových buněk (*Studentenblockstellen*) a kdy zároveň došlo ke konsolidaci postavení SD,⁹⁶ mělo být fungování této služebny velmi provizorní. To bylo mj. umožněno nejen umístěním v několika budovách, ale také tím, že Bernhauer ji vedl jen na vedlejší poměr a bezplatně (*ehrenamtlich*), berlínský Hlavní úřad SD (*SD Hauptamt*) ho tedy neplatil; v prostorách v Lützowově ulici se tak zdržoval zpravidla jen několik hodin v podvečer.⁹⁷ Vybraní němečtí studenti z Prahy kromě prvních pokusů o vytváření agenturní sítě fungovali v roce 1939 především jako překladatelé, informátoři, tipaři či lustrátoři.⁹⁸ Vůbec první zprávy se týkaly hospodářské situace, mzdové politiky, stavu odborů, německého exilu, židovského majetku, Národního souručenství či struktury protektorátní vlády.⁹⁹ Z pohledu vedení SD se jednalo o období, v němž se rozhodovalo o dalším koncepčním zaměření, zejména ve spojení se Sipo, respektive změně celé struktury směrem k pozdějšímu Říšskému hlavnímu bezpečnostnímu úřadu (*Reichssicherheitshauptamt*).¹⁰⁰ Na obsazeném českém a moravském území se zase SD musela profilovat v konkurenci s jinými místními pokusy o zpravodajskou činnost a s abwehrem. Mezi těmi místními je důležité připomenout zejména tzv. Brassovu kancelář (*Brass-Büro*), která měla též úzkou

⁹¹ Tamtéž, Frank Himmlerovi, 18. 9. 1939.

⁹² K jejímu zakotvení v rámci stranické struktury viz tamtéž, f. ÚŘP-ST, kt. 13, sig. 109-3/25, nařízení R. HeBe č. 201/38.

⁹³ Stanislav BIMAN, *Nacistická Bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. Vznik, organizace a činnost*, Sborník archivních prací 22/1, 1972, s. 297–355, zde s. 303–304.

⁹⁴ J. VAJSKEBR – P. KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu*, s. 15–16. Srov. také S. BIMAN, *Nacistická Bezpečnostní služba*, s. 309. Biograficky k O. Raschovi J. VAJSKEBR – P. KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu*, s. 65–80; Michael WILDT, *Die Generation*, s. 189, 434, 481, 549, 555–561, 569, 571–578, 574 a 576.

⁹⁵ Biograficky srov. heslo „Bernhauer Konrad“, in: Herhardt LÜDTKE (Hg.), *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1940/41*, Berlin 1941, s. 110; Richard BRUNNER, *In Memoriam. Konrad Bernhauer*, Mitteilungen der Versuchsstation für das Gärungsgewerbe in Wien 2, 1976, s. 22–23. Dále srov. Michael GRÜTTNER, *Biographisches Lexikon zur nationalsozialistischen Wissenschaftspolitik* (= Studien zur Wissenschafts- und Universitäts-geschichte, Bd. 6), Heidelberg 2004, s. 21–22.

⁹⁶ ABS Praha, f. 2M, sig. 11135, protokolovaná výpověď W. Pfaffa, 8. 5. 1946.

⁹⁷ Tamtéž, f. 52, sig. 52-1-527, výpověď K. Wilfera, 6. 7. 1945. Lützowova, dnes Opletalova ulice. Podle jiných údajů měla mít své sídlo v ulici Štěpánské, viz S. BIMAN, *Nacistická Bezpečnostní služba*, s. 308.

⁹⁸ Tamtéž, s. 307.

⁹⁹ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 177, sig. 109-14/44, zprávy a zpravodajské přehledy SD, ÚŘP a tzv. Brassovy kanceláře, 1939.

¹⁰⁰ M. WILDT, *Die Generation*, s. 251–282. Viz také ABS Praha, f. 2M, sig. 10908, Zpráva o SD, b. d. (1947).

návaznost na pražské německé akademické kruhy. Vedl ji syn tehdejšího rektora pražské německé techniky, prof. Kurta Brasse (1880–1964), JUDr. Ernst Brass (1913–1974), který byl osobním sekretářem E. Kundta.¹⁰¹ Sídliila v Praze v pronajaté kanceláři v ulici Na Struze 4. Již krátce po okupaci přitom začal tematické zprávy, týkající se výhradně českého prostředí, produkovat velitel zvláštního komanda SD v Praze. Nesnášenlivá zaujatost byla zřejmá především proti české inteligenci, pravicovým politickým kruhům, katolické církvi a „židobolševickému vlivu“. V rámci německých úřadů pak představoval v mnoha ohledech dělicí linii vztah k dělníkům a šlechtě. Ze SD se také během krátké doby vyprofilovali nejbližší spolupracovníci HSSPF, mezi něž patřil zejména první BdS a válečný zločinec, SS-Oberführer (Franz) Walter Stahlecker (1900–1942),¹⁰² první šéf vedoucího úseku SD Praha, „brutální dobrodruh“¹⁰³ Horst Böhme (1909–1945)¹⁰⁴ a jeho podřízený, puntičkářský „pseudodocent“ SS-Obersturmbannführer Walter Jacobi (1909–1946).¹⁰⁵ Podle něho měla SD „svůj úkol v tom, aby střízlivě, nepoliticky a nezkresleně líčila situaci, osobnosti“, což se znalostí událostí zní jako nemístný eufemismus, nicméně podtrhuje význam zpráv a tzv. charakterových posudků (*Begutachten*), jež patřily mezi hlavní nástroje SD.¹⁰⁶ Zdá se, že její zprávy se mj. posílaly také do již zmíněné skupiny pro kulturně-politické záležitosti ÚŘP.¹⁰⁷ Denní (*Tagesberichte*) a měsíční hlášení (*Monatsberichte*) byly kolportovány pod úřední hlavičkou RFSS vedoucího úseku (*Leitabschnitt*) SD Praha s Böhmeho podpisem; byly utajené, určené jen pro služební účely a doručovány byly poštou ad personam.¹⁰⁸ K dispozici byly tyto zprávy BdS též dalším složkám SS v protektorátu.¹⁰⁹ Pro 15. listopad 1939 se dochovalo denní hlášení č. 145 a dále také pasáž v obsáhlé výroční zprávě vedoucího úseku SD Praha čítající pětáosmdesát stran strojopisu, nazvané Politický vývoj v protektorátu Čechy a Morava od 1939 (*Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 1939*), jež byla vyhotovena symbolicky k 15. březnu 1940 (dokument č. 7).¹¹⁰

Tzv. hlášení důležitých státně policejních událostí (*Meldungen wichtiger staatspolizeilicher Ereignisse*) příslušela tajně politické policii (*Geheime Staatspolizei*; Gestapo).¹¹¹ Byly posílány po vlastní linii, tedy přes tzv. tajný státně policejní úřad (*Geheimes Staatspolizeiamt*; GStPA), respektive po vzniku Hlavního říšského bezpečnostního úřadu

¹⁰¹ Srov. heslo „Ernst Brass“ in: Heribert STURM (ed.), *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, I, München – Wien 1979, s. 136.

¹⁰² Biograficky viz J. VAJSKEBR – P. KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu*, s. 81–102.

¹⁰³ ABS Praha, f. 2M, sig. 11135, protokolovaná výpověď W. Pfaffa, 8. 5. 1946.

¹⁰⁴ Biograficky viz J. VAJSKEBR – P. KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu*, s. 103–124.

¹⁰⁵ ABS Praha, f. 2M, sig. 11135, protokolovaná výpověď W. Pfaffa, 8. 5. 1946. K W. Jacobimu srov. Dalibor KRČMÁŘ, „*Íysloveně intelektuální typ*“ v *čele protektorátního SD*, Terezínské listy 39, 2011, s. 28–53.

¹⁰⁶ ABS Praha, f. 325, sig. 325-166-3, Walter Jacobi, Politické poměry v protektorátu v letech 1939 až 1945, b. d. (1946).

¹⁰⁷ Viz např. NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 177, sig. 109-14/44, situační zpráva o současném stavu v českých odborech, 1939.

¹⁰⁸ Viz např. tamtéž, f. AMV-ÚŘP, kt. 35, Böhme Giesovi, 3. 6. 1941. Pro období 1940–1941 jsou dostupné na <https://web.nacr.cz/sd/index_V11.php?session=42e15299e7c13d99d8b8b70ff7af6e31&tk=741031141&adresar=@Monatberichts&od=0> (30. 5. 2024).

¹⁰⁹ Tamtéž, f. ÚŘP-ST, kt. 18, sig. 109-4-99, Stahlecker Frankovi, 23. 11. 1939.

¹¹⁰ Tamtéž, f. AMV-ÚŘP, kt. 35, zpráva „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 1939“, 1940.

¹¹¹ Margot PIKARSKI – Elke WARNING, *Vorbemerkung*, in: tíž (Hgg.), *Geheime Staatspolizei. Gestapo-Berichte über den antifaschistischen Widerstandskampf der KPD 1933 bis 1945*, I, Berlin 1989, s. 6–7.

Obr. 5: Velitel německé pořádkové policie v protektorátu J. von Kamptz (v popředí uprostřed) při slavnostním otevření nového sídla Orpo v Praze-Bubenci, NT 1/126, 15. 8. 1939, s. 3 (reprofoto)

(*Reichssicherheitshauptamt*; RSHA) přes jeho Úřad (Amt) IV.¹¹² Pod RSHA spadala také rozvědka, jejíž situační zprávy jsou ovšem dochovány až od prosince 1940.¹¹³

¹¹² Tamtéž, s. 8–9. Blíže srov. Gerhard PAUL, „*Kämpfende Verwaltung*“. *Das Amt IV des Reichssicherheitshauptamtes als Führungsinstanz der Gestapo*, in: Gerhard Paul – Klaus-Michael Mallmann (Hgg.), *Die Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimatfront“ und besetztes Europa*, Darmstadt 2000, s. 42–81. Pro dochované zprávy viz Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, f. ÚNOPP, kr. 3, zpráva Nálada českého obyvatelstva po vypuknutí světové války. Záznamy důvěrných hlášení, 15. 9. 1939; tamtéž, kr. 2, Zpráva o chování Čechů od zřízení protektorátu Čechy a Morava, 29. 9. 1939. K dochovaným zprávám dále také viz Vladimír ČERNÝ, *Brněnské gestapo 1939–1945*, Brno 2020, s. 11–13.

¹¹³ VÚA-VHA Praha, f. ÚNOPP, kr. 17, situační zprávy zahraniční zpravodajské služby SD, 1940.

Z provenience SD, respektive RSHA a gestapa, se dochovala jak zpráva šéfa RSHA R. Heydricha (dokument č. 1), tak i hlášení pražské vedoucí služebny gestapa (dokument č. 2) z 15. listopadu 1939 a denní hlášení vedoucího úseku SD Praha č. 145 (dokument č. 4) z 16. listopadu 1939.

Konečně neméně důležité místo, především pokud šlo o možnost masových zásahů, představovala německá pořádková policie (*Ordnungspolizei*; Orpo), respektive ochranná policie (*Schutzpolizei*; Schupo) v čele s jejím BdO generálporučíkem policie Jürgenem von Kamptzem (1891–1954).¹¹⁴ Tato policejní instance vypracovávala tzv. situační zprávy (*Lageberichte*) se zhruba čtrnáctidenní periodicitou.¹¹⁵ Ty byly vedle K. H. Franka v rámci protektorátu dle stanoveného rozdělovníku zasilány mj. BdS a W.B., do Berlína pak odcházela jedna kopie mj. přímo Himmlerovi. Za rok 1939 se podařilo identifikovat a datovat osm z těchto zpráv.¹¹⁶ Ani ve fondu AMV-ÚŘP ani ÚŘP-ST, uložených v NA Praha, se klíčovou zprávu za listopad 1939 prozatím bohužel najít nepodařilo.

4. vojenská oblast

Německé ozbrojené síly, především wehrmacht a letectvo (*Luftwaffe*), které byly dislokovány v protektorátu, představovaly základní pilíř okupačního režimu, což bylo velmi dobře zřejmé jeho představitelům.¹¹⁷ Ne nadarmo proto např. K. H. Frank podsouval při výsleších 17. listopadu 1939 zatčeným studentům tvrzení, že nepokoje byly koordinovaně připravovány na dobu, kdy bude v Praze přítomna jen slabá vojenská posádka.¹¹⁸ Hlavním reprezentantem ozbrojené moci na podzim 1939 byl generál Erich Friderici (1885–1967), jmenovaný 1. dubna 1939 do funkce tzv. zplnomocněnce wehrmachtu.¹¹⁹ Ten se nijak netajil prosazováním svých zájmů i v politické oblasti včetně germanizačních plánů a představoval v roce 1939 coby zastávce „nemožné politické linie“ zásadního mocenského konkurenta K. H. Franka.¹²⁰ Ten ostatně již na podzim 1939 usiloval o Fridericiho odvolání.¹²¹ *Wehrmachtbevollmächtigte beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren* (W.B.) se přitom i se svým dosti početným štábem zapracovával až překvapivě pomalu.¹²²

Jménem W.B. byly sestavovány tzv. týdení (*Wochenbericht*) či výběrově také tematické zprávy, které byly zavedeným způsobem postupovány dále ve vojenské hierarchii.¹²³ Celkem logicky se z nich vzhledem k týlovému charakteru jednotek dislokovaných

¹¹⁴ Biografický J. VAJSKEBR – P. KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu*, s. 155–166.

¹¹⁵ Od října 1940 byly přejmenovány na tzv. zprávy o činnosti (*Tätigkeitsberichte*).

¹¹⁶ Jedná se o zprávy č. 3 – 10. 7., č. 4 – 24. 7., č. 5 – 8. 8., č. 6 – 23. 8.; č. 7 – 8. 9., č. 8 – 23. 9., č. 9 – 24. 10. a č. 11 – 27. 12, viz NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 286, zprávy č. 4, 5, 7, 8, 11, srpen–září 1939 a tamtéž, kt. 279, zpráva č. 3, červenec 1939 a tamtéž, f. ÚŘP-ST, kt. 97, sig. 109-5/21, zprávy BdO, červenec–prosinec 1939.

¹¹⁷ K situaci v protektorátu srov. Břetislav TVARŮZEK, *Wehrmacht v protektorátě Čechy a Morava do roku 1941 (od dubna 1939 do podzimu 1941)*, Historie a vojenství (HaV) 40/5, 1992, s. 66–100. Dále srov. Manfred MESSERSCHMIDT, *Die Wehrmacht im NS-Staat. Zeit der Indoktrination*, Hamburg 1969.

¹¹⁸ B. TVARŮZEK, *Wehrmacht v protektorátu*, s. 66–100.

¹¹⁹ K jeho služební dráze viz Dermot BRADLEY – Karl-Friedrich HILDEBRAND – Markus RÖVEKAMP, *Die Generale des Heeres 1921–1941*, IV, Osnabrück 1996, s. 91–92.

¹²⁰ NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 158, sig. 109-12/118, podklady pro přednes Franka u Himmlera, 18. 10. 1939.

¹²¹ Tamtéž, kt. 28, sig. 109-4/325, Frank Himmlerovi, 25. 10. 1939; tamtéž, záznam, 8. 12. 1939

¹²² Tamtéž, kt. 8, sig. 109-2/25, Longin Frankovi, 31. 1. 1940 (Tajné!).

¹²³ Tamtéž, kt. 28, sig. 109-4-332, zpráva W.B., 15. 12. 1939 (Tajné!).

Obr. 6: Generál Erich Friderici, únor 1941, in: *Unsere Wehrmacht im Protektorat* 3/4, 25. 2. 1941, s. 5 (reprofoto)

v protektorátu nemohlo dostat nic do hlášení nejvyššího vojenského velení (*Oberkommando der Wehrmacht*; OKW).¹²⁴ Nicméně OKW-Ausland situaci v protektorátu pozorně sledovalo, jakkoli se dochovala toliko zpráva o demonstracích k 28. říjnu 1939.¹²⁵ K inkriminovanému období se bohužel zprávu W.B. prozatím nepodařilo dohledat.¹²⁶ Pokud jde konečně o vojenské zpravodajství (*Abwehr*), respektive jeho pobočku v Praze (*Abwehrstelle Prag*), jsou zprávy dochovány až pro období od roku 1941, a to ještě jen v případech vybraných referátů.¹²⁷

¹²⁴ *Die Wehrmachtberichte 1939–1945*, I, 1. September 1939 bis 31. Dezember 1941, Köln 1989, s. 56–57 (týden od 13. do 19. 11. 1939).

¹²⁵ Viz Gerald MUND (Hg.), *Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren. Aus den Akten des Auswärtigen Akten 1939–1945* (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 127), Göttingen 2014, s. 302 (Dokument 199).

¹²⁶ NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 341, týdenní zprávy W.B., 1939–41. Lze nicméně předpokládat, že se nachází v doposud neuspořádaném fondu č. 2078, WB B.u.M., který je uložen ve VÚA-VHA v Praze.

¹²⁷ Ústřední archiv Ministerstva obrany (CAMO) Ruské federace Moskva, f. 500, Akte 15 – Abwehrstelle Prag – Referat III C1, Nr. 4; Akte 5 – Abwehrstelle Prag – Referat III C1, Akte 17 – Abwehrstelle Prag – Referat III C1; Akte 18 – Referate III-H, III-Luft, III-Wi, III-C, III-F, 1941. Dostupné na <<https://wwii.germandocsinrussia.org>> (30. 5. 2024).

Stávající edice a jejich svědectví o 15. listopadu 1939

Dobové dokumenty, pocházející zpravidla z proveniencí českých (protektorátních) úřadů,¹²⁸ byly začleněny do dvou výběrových edic, jež se problematice listopadových událostí roku 1939 v poválečném období věnovaly.¹²⁹ Naproti tomu přehled dostupných úředních pramenů německé proveniencí doposud – až na několik výjimek – edičně zpracován nebyl, jakkoliv se s nimi pracovalo.¹³⁰ Tyto dokumenty německé proveniencí se neobjevují ani v pozdějších vyšetřovacích spisech z 60. a 70. let 20. století.¹³¹ Vzhledem k závažnosti událostí 15. listopadu 1939 stejně jako těch následujících ze 17. listopadu 1939, jež postupně zaujaly ústřední místo v českých dějinách 20. století, považujeme za účelné existující mezeru zaplnit.

Shrnutí

Demonstrace, jež ve středu 15. listopadu 1939 následovaly bezprostředně po pohřbu Jana Opletala v širším centru Prahy, byly v protektorátu v podstatě největším veřejným vystoupením až do vypuknutí pražského povstání 5. května 1945. Na německé straně posloužily jako záminka k zásadnímu zákroku proti českému vysokému školství, o němž bylo rozhodnuto na nejvyšší úrovni nacistického státu 16. a brutálně provedeno v noci ze 16. na 17. listopadu 1939. Zprávy německé proveniencí, předložené v této edici, mají nejen pomoci doplnit doposud známá fakta, ale také upozornit na kontext jejich vzniku v systému nacistické diktatury. V této souvislosti není nikterak překvapivé, že se věnují především bezpečnostním aspektům, které byly z německé strany chápány jako klíčové. Mohou být ale též nápomocny k detailní rekonstrukci průběhu událostí na jednotlivých místech Prahy. Konečně mohou také přispět k přiblížení doposud opomíjených osudů zatčených. Lze konstatovat, že ti, kteří byli zatčeni německými bezpečnostními složkami, měli zcela jiný osud nežli zatčení českou policií, respektive studenti zatčení v noci z 16. na 17. listopadu 1939 na vysokoškolských kolejiích.

¹²⁸ Zprávy o událostech v Praze byly buď samotnými přímými účastníky, nebo ze sekundárních zdrojů zpravidla ex post předloženy také v exilu. Jedná se ovšem o značně specifickou problematiku, zasluhující zvláštní studii. Z okupované země ovšem odcházely i úřední zprávy jiné proveniencí, jako např. ze zbylých diplomatických zastoupení. Srov. především George F. KENNAN, *Diplomat in Prag: 1938–1940. Berichte, Briefe, Aufzeichnungen*, Frankfurt a. M. 1972.

¹²⁹ V. BABIČKA – V. HELEŠICOVÁ, *Faksimilia*; Božena FABIANOVÁ (ed.), *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, Praha 1969. V druhém případě se ovšem nejedná o edici v pravém slova smyslu, ale spíše o soubor vybraných dokumentů bez udání archivního uložení, v případě německých přeložených do českého jazyka.

¹³⁰ Viz např. zprávu pražského oberlandráta z 15. 11. 1939, jejíž pasáže v českém překladu citoval T. PASÁK, *Pražská protifašistická demonstrace*, s. 69–71; TÝŽ, *Sonderaktion Prag*, *Hlas revoluce* 33/46, 17. 11. 1979, s. 8; TÝŽ, *Nad novými dokumenty*, s. 2; TÝŽ, *Odkaz*, s. 14 a s. 15, pozn. č. 50. Dále viz hlášení pražské úřadovny SD Praha, denní zpráva č. 145, 16. 11. 1939, jež bylo v českém překladu otištěno již roku 1946 u F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, s. 69–70, a roku 1969 u B. FABIANOVÁ, *17. listopad 1939*, s. 22–24. Zpráva pražského gestapa z 15. 11. 1939 byla v českém překladu otištěna pouze u B. FABIANOVÁ, *17. listopad 1939*, s. 21–22. Naproti tomu v edici V. Babičky a V. Helešicové nejsou k 15. 11. 1939 zařazeny žádné německé úřední zprávy, toliko korespondence K. v. Neuratha.

¹³¹ ABS Praha, f. 301, sig. 301-18-5, fascikl „17. listopad 1939“, a tamtéž, f. 325, sig. 325-11-3, fascikl „17. listopad 1939“.

Příloha 1 (edice)

Dokument č. 1

BArch Berlin, f. R43-II/1324b, R. Heydrich H. H. Lammersovi, 15. 11. 1939.

Jedná se o jedinou dochovanou zprávu, kterou ve formě spěšného dopisu o událostech 15. listopadu 1939 vypracoval šéf RSHA Reinhard Heydrich a zaslal ji šéfovi Říšské kanceláře Hansi H. Lammersovi. Obsahuje popis událostí, které začínají posledním rozloučením studentů s J. Opletalem v Patologickém ústavu UK na Albertově, pokračuje popis demonstrací na Karlově náměstí a Staroměstském náměstí v centru Prahy. V některých detailech, jako např. ohledně převozu rakve na olšanský hřbitov v Praze, je nepřesná. Dokument obsahuje rukopisné parafy, které nejsou čitelné. V dokumentu není zaznamenán časový údaj přijetí dokumentu spisovnou Říšské kanceláře. Zmíněná shrnující, v pořadí tedy druhá Heydrichova zpráva k událostem 15. listopadu 1939 v Praze, jež měla být pravděpodobně podrobnější, se ve fondu Spolkového archivu v Berlíně nedochovala a nebyla doposud nalezena ani v jiných archivních fondech.

RK 28589 B¹³²

Der Chef der Sicherheitspolizei Berlin, SW, den 15. November 1939
und des SD Prinz-Albrecht-Straße 8
IV (II BM) – a 9/7 Fernsprecher: 12 00 40

Schnellbrief

An den
Chef der Reichskanzlei
Reichsminister Dr. Lammers
Berlin

Betr.: Demonstrationen in Prag am 15. November 1939

In den Vormittagstunden des heutigen Tages sollte in Prag die Beerdigung eines tschechischen Studenten erfolgen, der an einem am 28. 10. 1939 erlittenen Bauchschuss gestorben war. Die Leiche des Studenten war im Pathologischen Institut der Prager tschechischen Universität aufbehart. Er wurde von dort aus gegen 9.30 Uhr mit dem Leichenauto zum Wolschaner Friedhof überführt.

Vor dem Institut hatten sich etwa 3000 tschechische Studenten angesammelt, die beim Erscheinen des Sarges die Kopfdeckung abnahmen, im übrigen aber stillschweigen bewahrten.

¹³² Na tomto místě je razítko „16. November 1939“.

Als das Leichenauto mit dem Sarg wegfuhr, machten die Studenten Anstalten, sich zu einem Leichenzug zu formieren und hinter dem Leichenwagen sich anzuschliessen. Die erschiene tschechische Polizei schritt ein und verhinderte die Bildung eines Leichenzuges. Daraufhin protestierten die versammelten Studenten durch Rufe und Anstimmen tschechischer nationaler Lieder. Die tschechische Polizei verhielt sich zunächst zögernd, schritt später jedoch gegen die versammelten Studenten ein und trieb sie auseinander. Daraufhin zog ein Trupp der Studenten zur tschechischen Technischen Hochschule.¹³³ Als die tschechische Polizei ihnen dorthin folgte, begab sich eine Anzahl tschechischer Studenten in das Gebäude der Tschechischen Hochschule und stimmte von hier aus tschechische nationale Lieder an. Die tschechische Polizei veranlasste die Schliessung der Fenster und räumte den Platz vor der Hochschule.

Als es im Anschluss daran auf dem Altstädter-Ring zu kleineren Zusammenrottungen kam, schritt die tschechische Polizei auch mit Anwendung des Gummiknüppels ein.

Andere tschechische Bevölkerungskreise haben sich an diesen Kundgebungen nicht beteiligt. Der Einsatz deutscher Polizeikräfte war nicht erforderlich. Vereinzelt wurden Volksdeutsche mit Schimpfworten bedacht.

Ein abschliessender Bericht wird nachgereicht.

Heydrich¹³⁴

Dokument č. 2

NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 123, sig. 109-7/60; zpráva hlavní úřadovny gestapa Praha, 15. 11. 1939.¹³⁵

Zpráva podrobně popisuje události 15. listopadu 1939 v centru Prahy od dopoledních do večerních hodin. Chování českých studentů je líčeno provokativně. Obsah je poměrně detailní, a to především pokud jde o postup české policie, respektive pozice protektorátního ministra vnitra Josefa Ježka ve věci respektování akademických svobod.

Abschrift

Geheime Staatspolizei Prag, den 15. November 1939

Staatspolizeileitstelle Prag

B.Nr. 2558/39 – II BM

Demonstration der tschechischen Studenten anlässlich der Beisetzung eines am 28.10.1939 verwundeten und später¹³⁶ gestorbenen Studenten.

¹³³ Budova techniky na Karlově náměstí.

¹³⁴ Rukopisný podpis.

¹³⁵ Pro český překlad viz B. FABIANOVÁ, *17. listopad 1939*, s. 21–22.

¹³⁶ Následuje přeškrtná pasáž, nečitelné.

In den Vormittagsstunden des 15. 11. 1939 sollte die Beerdigung eines tschechischen Studenten erfolgen, der an den am 28. 10. 1939 erlittenen Verletzungen (Bauschuss) gestorben war. Der Student war im Pathologischen Institut der tschechischen Universität aufgebahrt worden. Er wurde von der aus gegen 9.30 Uhr vormittags vermittels Leichenautos nach Mähren (Mähr.[isch] Ostrau) überführt, wo seine Beisetzung erfolgen sollte. Vor dem Institut hatten sich etwa 3000 tschechische Studenten angesammelt, die auf beiden Seiten der vor dem Institut liegenden Albertovstr.[asse] in drei Reihen standen und bei Erscheinen des Sarges sämtlichst die Hüte abnahmen und sich zunächst jeglicher Äusserungen oder Kundgebungen enthielten. Dem Sarge voraus wurden grosse Kränze mit den tschechischen Farben sowie den allslawischen Farben rot-weiss getragen. Hinter den Kränzen ging ein Pfarrer, dem der von Studenten getragene weisse Sarg folgte. Während der Sarg auf den Leichenwagen gehoben wurde stimmte die Menge der Studenten die Nationalhymne an und sang davon 2 Verse. Die diensttuenden tschechische Wachleute, die vorher in Abständen von ca. 3 m hinter dem Spalier der Studenten gestanden hatten, standen stramm. Als das Leichenauto mit dem Sarg dann wegfuhr, machten die Studenten Anstalten, sich zu einem Zug zu formieren und dem Leichenauto anzuschliessen. Die tschechische Polizei versuchte dies zu verhindern. Dabei kam es zu grösseren Protestkundgebungen. Es wurden Drohrufe gegen die Deutschen ausgestossen sowie deutsch feindliche Lieder angestimmt. Als die tschechische Polizei hiergegen einschritt und die demonstrierenden Studenten auseinanderzutreiben versuchte, zogen diese singend zur Technischen Hochschule zum Karlsplatz. Ein hier erscheinender Überfallwagen der tschechischen Polizei wurde mit grossem Gejohle und Gepfeife begrüsst. Die Abriegelungsversuche der Polizei misslangen, da die Studenten, wenn sie durch eine Strasse abgedrängt waren, durch eine andere Strasse wieder auf dem Karlsplatz gelangten und von neuem demonstrierten. Ein grosser Teil der tschechischen Studenten hatte sich vor der Polizei in die Hochschule geflüchtet, war dort in die geöffneten Fenster gestiegen und sang in dem Fenster stehend oder aus diesen herausliegend Hetzlieder. Die tschechische Polizei schloss daraufhin die Fenster und entfernte die Studenten vom Karlsplatz. Überall konnte man feststellen, dass sie sich bei ihrem Einschreiten ausserordentlich zurückhielt und insbesondere Studenten, die sie festgenommen hatte, pro forma ein Stück mit sich führte, später aber wieder entliess.

Die vom Karlsplatz abgedrängten Studenten zogen zum Altstädterring, wo sich erneut zusammenrotteten. Einige Überfallwagen der tschechischen Polizei gingen hier wider Erwarten frisch vor und trieben die Studenten, die sich insbesondere in eine nahegelegene Kirche¹³⁷ flüchten, mit lautem Geschrei und Gummiknüppeln auseinander.

Die übrige tschechische Bevölkerung hat sich an den Kundgebungen der Studenten aktiv nicht weiter beteiligt, sondern beschränkte sich im wesentlichen darauf, zuzuschauen oder hier und da ihre Sympathie durch beifälliges Nicken usw. kundzutun.

In den Abendstunden herrschte überall wieder völlige Ruhe.

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei machte den tschechischen Innenminister¹³⁸ darauf aufmerksam, dass die Polizei in völlig unbefriedigender Weise sich gegenüber den Demonstranten zurückhält. Der Innenminister¹³⁹ erklärte, dass sich ein grosser Teil der

¹³⁷ Pravděpodobně kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí.

¹³⁸ Slovo „Innenminister“ je v originálu podtrženo zeleně. Mínen generálmajor četnictva Josef Ježek (1884–1969).

¹³⁹ Slovo „Der Innenminister“ je v originálu podtrženo zeleně.

Demonstranten auf akademischen Boden zurückgezogen habe. Die tschechische Polizei greife dort nicht ein, sondern respektiere die Freiheit des akademischen Bodens. Dem Innenminister wurde erklärt, dass bei politischen Demonstrationen die Respektierung akademischen Bodens unmöglich sei und jedenfalls von deutscher Seite nicht beachtet würde.

In Vertretung
podpis¹⁴⁰

Dokument č. 3

NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 123, sig. 109-7/60, oberlandrát Hans von Watter říšskému protektorovi Konstantinu von Neurathovi, 15. 11. 1939.

Zpráva se skládá ze dvou částí a podává podrobný přehled o událostech 15. listopadu, a to především v centru Prahy, se zaměřením na protiněmecké projevy. Z německé strany poskytuje podrobnější vhléd do kroků k zamýšlenému nasazení jednotek SS-Verfügungstruppe, k němuž však nedošlo. Kritizuje postoj české policie a protektorátních úředníků. Jako jediná ze zpráv zmiňuje demonstraci před sídlem pražského oberlandráta na Masarykově nábřeží.

Der Oberlandrat
Prag I., den 15. November 1939.
Masarykkai 4

Nr.

Es wird gebeten, diese Geschäftszeichen und den Gegenstand bei weiteren Schreiben anzugeben.

An den
Herrn Reichsprotector in Böhmen
und Mähren
in Prag

Betrifft: Demonstrationen in Prag am 15. November¹⁴¹

Heute Vormittag gegen 10 Uhr wurde mir mitgeteilt, dass in Prag wieder grössere Demonstrationen, veranlasst nach einer Beerdigung eines am 28. Oktobers verletzten und nachher gestorbenen tschechischen Studenten, im Zentrum der Stadt stattfinden. Ich beauftragte sofort den Führer meines Einzeldienstkommandos, die notwendigen Erhebungen zu treffen. Er hat mir daraufhin folgenden Bericht erstattet:

„Am 15. November 1939, gegen 10,25 Uhr, wurde ich durch Oberlandrat in Prag fernmündlich beauftragt, sofort mit dem Kraftwagen in dem Stadtinnern eine Erkundungsfahrt zu unternehmen, da angeblich Demonstrationen durch Studenten stattfinden sollen. An der Kreuzung Spalena-Narodni stellte ich grössere Ansammlungen fest. Schätzungsweise

¹⁴⁰ Jedná se o příjmení, které lze číst několika způsoby.

¹⁴¹ Údaj „am 15. November“ je doplněn rukopisně.

handelte es sich um etwa 600 bis 700 Personen u.zw. vorwiegend um Studenten. Von einem tschechischen Polizeioffizier wurde mir auf Befragen erklärt, dass heute Vormittag ein tschechischer Student beerdigt worden sei, der bei den Demonstrationen am 28. 10. 1939 anlässlich des Reichsgründungstages der ehem. Tschecho-Slowakei verletzt worden sei und an den Folgen verstorben ist. Nach der Beerdigung zogen die tschechischen Studenten geschlossen durch die Stadt und brachten ihr Missfallen den Deutschen gegenüber durch laute und geschlossene Rufe wie z. B. ‚Deutsche raus usw.‘ aus. Die Bevölkerung nahm gegen mich eine drohende Haltung ein, indem sie den Hut abnahm und mich auf tschechisch anschrie, deren Schimpfworte ich nicht verstand, da ich der tschechischen Sprache nicht mächtig bin.

Im gleichen Augenblick erschien ein grösseres Aufgebot der tschechischen Polizei und zerstreute die Demonstranten. Der Wenzelsplatz war inzwischen von der tschechischen Polizei geräumt und abgesperrt. Auf dem Karlsplatz herrschte vollkommene Ruhe. Auf der Rückfahrt stellte ich fest, dass an der Kreuzung Narodni-Spalena Staatssekretär Karl Hermann Frank¹⁴² eingetroffen war und sich gleichfalls von der Lage überzeuete. Ich meldete mich im Auftrag des Oberlandrates und erhielt von Staatssekretär Frank¹⁴³ den Befehl, dem Oberlandrat mitzuteilen, dass er den Einsatz der SS-Verfügungstruppe veranlasst habe.

Beim Staatssekretär Frank¹⁴⁴ befand sich ein SS-Oberscharführer,¹⁴⁵ dem die Demonstranten im Gesicht erhebliche (sic) stark blutende Verletzungen beigebracht hatten.

Weitere Zusammenstösse oder Zusammenrottungen wurden von mir nicht beobachtet.

gez. Husfeld
Polizeiobermeister.“

Inzwischen hatte sich eine starke Menschenmenge, die sich vornehmlich aus Jugendlichen, vermutlich Studenten zusammensetzte, vor meinem Dienstgebäude versammelt, offenbar in der Absicht, hier zu demonstrieren. Sie sangen die tschechische Hymne und brachten wiederholt in den Ruf ‚Die Deutschen hinaus‘ aus. Ich habe daraufhin den Polizeipräsidenten der Stadt Prag sofort angerufen und ihm mitgeteilt, dass ich gezwungen sei, die deutsche Polizei einzusetzen, falls es nicht innerhalb von 5 Minuten in der Lage sei, die Menge durch die tschechische Polizei nicht nur abzudrängen, sondern vollkommen zu zerstreuen. Da es der tschechischen Polizei dann innerhalb kürzester Zeit gelang, für Ruhe und Ordnung zu sorgen, konnte von weiteren Massnahmen unsererseits Abstand genommen werden.

Bedenklich bei der Angelegenheit ist die Tatsache, dass es den Hetzern wiederum gelungen ist, grössere Menschenmengen zu Demonstrationen gegen das Deutschtum zu bringen,

¹⁴² Jméno „Karl Hermann Frank“ je podtrženo modře.

¹⁴³ Příjmení „Frank“ je podtrženo modře.

¹⁴⁴ Příjmení „Frank“ je podtrženo modře.

¹⁴⁵ Jednalo se o Frankova řidiče Antona Uhla (nar. 1908), který měl ovšem hodnost SS-Unterscharführera. Uhl zaznamenal své hlášení o události 15. 11. 1939, které se ovšem nedochovalo, v Kanceláři státního tajemníka (*Büro des Staatssekretärs*) v Černínském paláci v Praze, viz ABS Praha, f. 301, sign. 301-10-4, výpověď („Memorandum“) M. Gieřové, b. d. (1945); zajímavé v této souvislosti je, že M. Krombholzová/Gieřová tu hovoří o Uhlově „nehodě“. A. Uhl se ze svého zranění léčil ve Všeobecné nemocnici v Praze od 15. do 22. 11. 1939, viz NA Praha, f. ÚRP-ST, kt. 180, sign. 109-15/2, správa Všeobecné nemocnice Kanceláři státního tajemníka, 8. 3. 1940.

noch dazu an einem Vormittag, wo der Verkehr gering war. Diese Methode darf unter keinen Umständen Schule machen; es muss vielmehr beim nächsten Zwischenfall rücksichtslos durchgegriffen werden. Wir werden künftig nicht warten müssen, bis die tschechische Polizei sich bequemt, die Ruhestörer auseinander zu treiben, sondern werden sofort die deutsche Polizei einzusetzen haben. Dass die Leiter der autonomen Verwaltung über den Ernst der Lage orientiert sind, nachdem sie von unseren Dienststellen wiederholt auf die bei weiteren Zusammenstößen drohenden Gefahren aufmerksam gemacht wurden, steht fest. Sie haben es also selbst in der Hand, Zwischenfälle zu verhindern; wenn sie es nicht tun, sind sie selbst daran schuld, wenn von deutscher Seite aus rechtzeitig und unnachsichtlich eingeschritten wird.

Ich darf noch bemerken, dass der Einsatz der SS-Verfügungstruppe nicht mehr notwendig wurde, da sich die Menge nach dem Einschreiten der tschechischen Polizei sofort zerstreute.

Dr. Frh.¹⁴⁶ Watter¹⁴⁷

Dokument č. 4

NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 123, sig. 109-7/60, denní hlášení hlavního úseku SD Praha č. 145, 16. 11. 1939.¹⁴⁸

Denní hlášení začíná popisem shromáždění českých studentů v restauraci U Fleků 14. listopadu 1939. Následuje podrobné líčení událostí 15. listopadu 1939, a to zhruba do poledne téhož dne. Popisuje mj. incident s Frankovým řidičem a zmiňuje též některé fámy, které onoho dne kolovaly po Praze.

Sicherheitsdienst RFSS Prag, den 16. November 1939.

SD-Leitabschnitt Prag.

Tagesbericht Nr. 145.

(Streng vertraulich, nur zum persönlichen Dienstgebrauch des Empfängers.)

I. Allgemeine Lage und Stimmung

In Prag kam es gestern vormittag zu einer etwa 3 Stunden dauernden Studentendemonstration. Anlass war die Aufbahrung und Überführung des tschechischen Medizinstudenten Opletal, der im Laufe der Demonstrationen am 28. Oktober in der Heinrichsgasse einen Bauchschuss erhalten hatte und am 11. 11. an den Folgen dieser Verwundung in der Chirurgischen Klinik Jirásek¹⁴⁹ verstorben war.

¹⁴⁶ Freiherr von Watter.

¹⁴⁷ Rukopisný podpis.

¹⁴⁸ Pro český překlad viz B. FABIANOVÁ, *17. listopad 1939*, s. 22–24; F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentsva*, s. 69–70. Ve fotokopii je tato zpráva dostupná také v ABS Praha, f. 301, sig. 301-18-5. Její část byla očividně zakomponována také do přehledné situační zprávy BdS za měsíc listopad 1939, č. 10, viz tamtéž, situační zpráva BdS č. 10, 24. 11. 1939.

¹⁴⁹ Chirurgická klinika LF UK, kterou vedl prof. Arnold Jirásek (1887–1960).

Bereits am Vorabend hatte im Gasthaus „U Fleků“ in Prag II eine offiziell als Trauerkundgebung im engeren Kreise aufgemachte Versammlung tschechischer Studenten stattgefunden, bei der offenbar der Demonstrationsplan für den 15. 11. besprochen worden ist. Da die Tatsache dieser Versammlung jedoch erst nachträglich bekannt wurde, kam die Demonstration am 15. 11. völlig überraschend.

Nachdem gegen 8,30 Uhr die im tschechischen gerichtsmedizinischen Institut sezierte Leiche grossartig aufgebahrt worden war, versammelten sich vor diesem Institut in der Strasse am Albertov 2000 bis 3000 tschechische Studenten und defilierten nach den Anweisungen der tschechischen Polizei in Vierreihen an dem Sarg vorbei. Sodann wurde ein kurzer Trauerzug formiert, an dem sich auch ein Pfarrer der tschechoslowakischen Kirche beteiligte. Dieser Zug endete bereits vor dem Gebäude des biologischen Institutes, wo der Sarg verladen wurde, um später vom Masarykbahnhof nach dem Heimatort (Nakly bei Littau¹⁵⁰ in Mähren) abtransportiert zu werden, wo heute mittag das Begräbnis stattfinden soll. Schon zu dieser Zeit (etwa 9,30 Uhr) wurde die ehemalige tschechoslowakische Staats hymne und das „Hej Slovane“ gesungen, ohne dass die tschechische Polizei eingriff. Ein vorbeifahrender tschechischer Polizeiwagen wurde mit Pfui-Rufen und Pfeifen begrüsst. Infolge der lässigen Absperrung durch die tschechische Polizei gelang es der Menge, auf 2 verschiedenen Wegen unter Singen und Schreien zum Karlsplatz gelangen. Unterwegs ging die Polizei mit den Demonstranten mit, ohne einzugreifen, sodass der Eindruck einer Beteiligung der Polizei an den Demonstrationen entstand. Ziel am Karlsplatz war die tschechische technische Hochschule, die auch tatsächlich von den Demonstranten in dem Gebäude zurückzuhalten, misslang. Diese wurden jedoch auf dem Karlsplatz in mehrere Gruppen zerstreut, die nationale Lieder sangen und besonders von den Fenstern der Technik aus, vor allem auch durch Studentinnen, angefeuert wurden. Die von der Menge ausgebrachte Rufe und Sprechchöre [sic] lauteten „Wir wollen unsere Insignien“, „Hitler weg, Butter her“ usw.

Erst etwa 10,30 Uhr wurde der Karlsplatz von der tschechischen Polizei mit Nachdruck geräumt. Es fiel dabei auch ein Schuss, anscheinend seitens der tschechischen Polizei. Auf dem Platze war auch der Innenminister Ježek in Uniform als Gendarmeriegeneral zugegen. Nach seinen Äusserungen legte er der Demonstration keine sonderliche Bedeutung bei.

Die demonstrierenden Studenten bewegten sich nun in Gruppen von je 300 bis 400 Mann durch verschiedene Strassen in Richtung Wenzelsplatz und Altstädter Ring. Der Wenzelsplatz wurde nicht erreicht, da er von der tschechischen Polizei abgesperrt war. Dafür kam es in den benachbarten Strassenzügen zu lebhaften Demonstrationen. Die tschechische Polizei beschränkte sich im wesentlichen darauf, in gehörigem Abstand hinter den Demonstranten herzulaufen.

Eine Gruppe der Demonstranten gelangte durch die Eisengasse¹⁵¹ auf den Altstädter Ring und defilierte dort vor dem Denkmal des Unbekannten Soldaten¹⁵² (kurz vor 11 Uhr), wo zu dieser Zeit nur ein tschechischer Polizist anwesend war. Später traf ein tschechischer Überfallwagen ein und räumte den Platz. Die Demonstranten entfernten sich durch

¹⁵⁰ Obec Náklo u Litovle. K průběhu pohřbu srov. ABS Praha, f. 325, sig. 325-11-2, poznámka – pohřeb J. Opletala, 16. 11. 1939 (kopie německé zprávy); a tamtéž, přípis venkovské úřadovny gestapa Olomouc úřadovně gestapa v Praze, 20. 11. 1939.

¹⁵¹ Ulice Železná.

¹⁵² Symbolický hrob neznámého vojína byl umístěn v kapli patronů země české ve Staroměstské radnici od roku 1922 do října 1941, kdy byly ostatky vyzvednuty a odvezeny spolu s výzdobou.

die Karpfengasse¹⁵³ und kehrten auf anderem Wege wieder zurück. Dabei kam es gegen 11,45 Uhr vor der juristischen Fakultät zu einem Zwischenfall. Ein Beamter des Reichsprotektors, der Aufnahmen von Demonstranten machte, wurde tätlich angegriffen und verletzt. 2 Deutsche, die den Haupträdelsführer festnehmen wollten, wurden ebenfalls verprügelt. Erst ein von Angehörigen der SS-Verfügungstruppe herbeigeholtes Überfallkommando schaffte Ordnung und drang auch in das Gebäude der juristischen Fakultät ein, um einige Demonstranten festzunehmen.

Eine andere Hauptgruppe der Demonstranten zog singend und johlend durch die Nationalstrasse.¹⁵⁴ Vorbeikommende Deutsche beschimpft und angespuckt. Im Laufe dieser Demonstration wurde der Fahrer des SS-Gruppenführer Frank,¹⁵⁵ der durch die demonstrierende Menge fuhr, blutig geschlagen und erlitt einen Nasenbeinbruch. Vor dem Gebäude des Oberlandrats¹⁵⁶ wurden Rufe laut „Unser Oberlandrat muss auch weg“. An verschiedenen Stellen wurden zweisprachige Strassenschilder heruntergerissen und in die Moldau geworfen. Auch ein angeblicher Stapo-Angehöriger in SS-Uniform wurde niedergeschlagen. Dieser Teil der Demonstration endete etwa 11,30 Uhr vor dem Gebäude des tschechischen Parlaments¹⁵⁷ infolge energischen Durchgreifens von deutscher und tschechischer Polizei.

Sonstige Bevölkerungskreise beteiligten sich an der Demonstration nur in geringem Masse. Strassenpassanten schauten sich die Vorgänge natürlich interessiert an. Z.T. war das Gerücht verbreitet, die Studenten demonstrieren, weil sie zum deutschen Wehrdienst eingezogen werden sollten. Bei der Leitung der ČNS-Volksgemeinschaft¹⁵⁸ im Parlament herrschte starke Unruhe, als die Demonstration sich vor das Parlament hinzog; niemand von den Sekretären¹⁵⁹ wagte sich auf die Strasse, um die Demonstranten zu beruhigen. Ab Mittag herrschte wieder völlige Ruhe in Prag.¹⁶⁰

Dokument č. 5

NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 123, sig. 109-7/60, zpráva zaměstnanců ÚŘP, b. d.

Zpráva podává podrobný popis událostí na Masarykově nábřeží, u budovy Rudolfiny, a především v okolí Právnické fakulty UK. Podrobně popisuje postup německých složek, a to včetně příslušníků gestapa, SD a SS. Hodnotí také postup české policie, a to v negativním smyslu.

B e r i c h t

über die Studentendemonstrationen am 15. 11. 1939 vor dem Parlament und der Juristischen Fakultät

¹⁵³ Ulice Kaprova.

¹⁵⁴ Národní třída.

¹⁵⁵ Spojení „Fahrer des SS-Gruppenführer Frank“ je podtrženo zeleně. Mínen A. Uhl.

¹⁵⁶ Na Masarykově nábřeží 4.

¹⁵⁷ Budova Rudolfiny.

¹⁵⁸ Mínen je Národní souručenství.

¹⁵⁹ Míneni jsou činovníci Národního souručenství.

¹⁶⁰ Vpravo v rohu je rukopisná poznámka: „ab. Wolf“.

Im Auftrage des Gruppenleiters begab sich Dr. Dorazil¹⁶¹ mit mir in die Stadt, um fotografische Aufnahmen von den Demonstrationen zu machen. Bereits beim Abholen des Fotogeräts bemerkten wir am Masarykkai einen Demonstrationszug tschechischer Studenten. Vorüberfahrende deutsche Kraftwagen[n] und Wagen mit dem „R“-Schild wurden von der Menge angejohlt und ausgepiffen. Nachdem wir den Fotoapparat abgeholt hatten, fuhren wir dem Demonstrationszug nach, der inzwischen vor dem Parlament eingelangt war. Es gelang Dr. Dorazil einige Aufnahmen herzustellen, wobei wir hierbei die Bekanntheit eines SD-Mannes machten, der uns irrtümlicherweise den Apparat abnehmen wollte. Während Dr. Dorazil seitwärts stand und Aufnahmen machten, begab ich mich direkt zum Kern der Demonstranten. Es wurden Rufe wie „Hoch lebe die tschechoslowakische Republik!“ u.ä. in Sprechhören ausgestossen. Da ich allein war, die Urheber und Rädelsführer des Demonstrationszuges¹⁶² mir bekannt waren, eilte ich während die Menge nach diesen Rufen entblösten Hauptes in die tschechische Nationalhymne und das „Hej Slovane“ sang in eine Nebengasse, um SS oder deutsche Polizei herbeizurufen. Zufällig standen nicht weit entfernt davon 5 SS-Leute, die sich nun vor das Parlament begaben. Die Demonstranten waren jedoch bereits auf dem Wege zur tschechischen Juristischen Fakultät. Bemerkenswert ist, dass vor dem Parlament und in der¹⁶³ näheren Umgebung nicht ein einziger tschechischer Polizist zu sehen war.

Vor der Juristischen Fakultät staute sich nochmals Demonstrationszug, der neuerdings in Rufe wie „Es lebe die Tschechoslowakei“ ausbrach. Beim Absingen der Nationallieder entstand um Dr. Dorazil ein Gedränge und plötzlich sah ich Dr. Dorazil und den SD-Mann in einer Schlägerei mit der tschechischen Horde. Ich eilte hinzu um Dr. Dorazil samt dem Fotoapparat hinauszuziehen. Es entstand nun eine heftige Keilerei, wobei wir trachteten, einen von dem SD-Mann festgenommenen Studenten in eine Nebengasse zu schleppen. Da die Menge ungefähr 400 Mann diesen Burschen nicht herausgeben wollte und ich den sinnlosen Widerstand gegen solch eine Anzahl von Personen einsah, eilte ich in die Pariserstr., wo zufällig ein WH-Wagen¹⁶⁴ stand. Mit diesem Wagen nun trachtete ich Hilfe herbeizuholen. Ich leitete den Wagen vor das Parlament in der Annahme, dass dort schon deutsche Polizei oder SS eingetroffen sein könnte. An jener Stelle, von der aus vor nicht ganz 1 Stunde Rufe wie „Hoch lebe die tschechoslowakische Republik“ ausgestossen wurden, standen nun ein Häuflein von ungefähr 8 Polizisten (tschechischen). Ich forderte sofort den Führer des Zuges auf, zur tschechischen Juristischen Fakultät (Pariserstr. [asse]) zu eilen und dort nach Ordnung zu sehen. Von einer grossen Bereitwilligkeit der tschechischen Polizisten, meiner Aufforderung Folge zu leisten, kann nicht gesprochen werden, da die Leute erst energisch von mir angebrüllt werden mussten. Ich begab mich nun mit dem WH-Wagen zurück vor die Juristische Fakultät. Während der Fahrt begegnete ich einem Wagen der Gestapo, den ich ebenfalls anhielt. In diesem Wagen sass Dr. Dorazil mit dem SD-Mann, die von dem Fahrer des Fahrzeuges aufgenommen wurden und nun um Verstärkung fuhren. Nach kaum 40 Metern begegnete ich einem Ueberfallwagen der deutschen Polizei, die jedoch erklärte, nicht eingreifen zu können, bevor nicht die Gestapo zur Stelle wäre. Während wir uns über die Sachlage unterhielten, kam ein

¹⁶¹ Titul a příjmení je podtrženo modře a hnědě.

¹⁶² Následuje nečitelný škrť.

¹⁶³ Následuje přeškrtaná pasáž, nečitelné.

¹⁶⁴ Miněn vůz wehrmachtu.

Lastwagen mit SS-Männern angefahren, blieb auf der Svatopluk Čech-Brücke stehen, die Männer sprangen vom Wagen ab und jagten nun mit dem Gewehre in der Hand die Menge. Während ein Teil der Studenten in der Richtung Kaffeehaus SIA¹⁶⁵ floh, stürzte ein nicht unerheblicher Teil in das Gebäude der Juristischen Fakultät. Der den Befehl führende SS-Offizier¹⁶⁶ liess sofort das Gebäude abriegeln. Bei all diesen Massnahmen waren auch die deutschen Polizisten hilfreich tätig. Der SS-Obersturmführer begab sich nun in die Universität zu dem diensthabenden Dekan.¹⁶⁷ Während wir dem Dekan die Sachlage erklärten, kam ebenfalls der Rektor¹⁶⁸ hinzu, der über unseren Vorschlag sich bereitwillig erklärte, das Gebäude räumen zu lassen. Bei der nun folgenden Räumung, wurden einige Studenten, die einwandfrei bei der Schlägerei zugegen waren, auf den Lastwagen der SS gebracht. Der Rektor der Universität lud uns nach erfolgter Rücksprache ein, die Fakultät zu besichtigen. Bei dem Besichtigungsgang durch die Räume, an dem auch der SS-Obersturmführer teilnahm, konnte nichts Aussergewöhnlicher festgestellt werden. Bei der Rückkehr von der Besichtigung begegneten wir auf dem Treppenaufgang einem tschechischen Gendarmeriestabskapitän, der sich uns als Adjutant des Gendarmeriegenerals Ježek vorstellte. Er ersuchte uns um eine kurze Schilderung der Sachlage, worauf wir ihm sagten, dass Deutsche von Tschechen verprügelt worden sind und keine tschechische Polizei zur Stelle war. Er ersuchte uns, zu dem in der Juristischen Fakultät eingetroffenen tschechischen Innenminister zu kommen und ihm persönlich das Vorhergesagte zu wiederholen. Das zuvorkommende Benehmen des Gendarmerieoffiziers muss besonders betont werden. Der SS-Obersturmführer begab sich zu Ježek¹⁶⁹ während ich und Dr. Dorazil dem Gendarmeriestabskapitän sagten, dass wir nur unserer Behörde Bericht erstatten hätten. Wir verliessen sodann das Gebäude.

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass bei der gestrigen Studentendemonstration in Prag die tschechische Polizei vollkommen versagt hat und von mir die Wahrnehmung gemacht wurde, dass die diensthabenden Polizisten dem Demonstrationszug geflissentlich ausgewichen sind und erst nach Vorüberziehen der Menge wieder ihre ihnen angewiesenen Posten angetreten haben.

Ladawac¹⁷⁰

Dr Hans Dorasil¹⁷¹

¹⁶⁵ Míňen Spolek inženýrů a architektů.

¹⁶⁶ Jeho jméno zůstává neznámé.

¹⁶⁷ Jednalo se o prof. Arnošta Weniga (1883–1964).

¹⁶⁸ Jednalo se o prof. Bedřicha Hrozného (1879–1952). K jeho úloze srov. také Jiří PROSECKÝ, *Bedřich Hrozný*, Praha 2015, s. 16.

¹⁶⁹ Míňen protektorátní ministr vnitra J. Ježek.

¹⁷⁰ Rukopisný podpis. Toto příjmení udává průvodní zpráva, viz tamtéž, Fischer Giesovi, 16. 11. 1939.

¹⁷¹ Rukopisný podpis. Hans (Johann) Dorasil se narodil 7. 5. 1914 ve Slezské Ostravě. Po maturitě na gymnáziu v Bohumíně studoval od zimního semestru 1934/35 na PF NU v Praze, kde absolvoval 6. 6. 1939. V roce 1939 byl s největší pravděpodobností zaměstnán v ÚŘP. Viz Archiv Univerzity Karlovy (AUK) Praha, f. Matriky NU v Praze – Matrika doktorů NU v Praze (1936–39), i. č. 6, záznam Dorasil H.; BArch – ZLA Bayreuth, sig. ZLA 1/13203747, Dorasil H. Dr. V různých písemnostech se střídá forma Dorasil a Dorazil.

Dokument č. 6

NA Praha, f. ÚŘP-ST, kt. 123, sig. 109-7/60, zpráva Skupiny kulturně-politické záležitosti osobnímu referentovi K. H. Franka Robertu Gießovi, 16. 11. 1939.¹⁷²

Svěddecká výpověď zpracovaná Skupinou kulturně-politických záležitostí ÚŘP, která dodávala podklady K. H. Frankovi. Je v ní popsána situace 15. listopadu 1939 dopoledne a kolem poledne na Staroměstském náměstí, Ovocném trhu a Panské ulici v Praze.

Gruppe Kulturpolitische
Angelegenheiten

Prag, den 16. November 1939

Herrn
Regierungsrat Dr. Gies¹⁷³

Der Schriftleiter des „Neuen Tag“, Herr Herzig,¹⁷⁴ hat in der Pressekonferenz vom 15. November erklärt, dass er bereit sei, unter Eid folgendes auszusagen:

Er kam gerade auf den Altstädter Ring, als vor 11 Uhr von drei Seiten Demonstrationszüge tschechischer Studenten eintrafen. Auf der Verkehrsinsel zwischen dem Rathaus und der russischen Nikolauskirche standen 2 tschechische Polizisten, die den demonstrierenden Studenten Winke geben, auf welche Weise sie demonstrieren sollten, damit die Polizei nicht gegen die Kundgebungsteilnehmer einschreiten müsse.

Nachdem ein Kraftwagen der Geheimes [sic] Staatspolizei am Platz erschienen war, kamen kurze Zeit später je ein Ueberfallsauto der deutschen und der tschechischen Polizei. Die Demonstranten wurden eingeschlossen und in die Eisengasse eingedrängt, wo sie Gelegenheit hatten, vor dem Karolinum und dem Ständetheater erneut zu demonstrieren. Die Polizei drängte dann die Demonstranten über den Obstmarkt, über das Brückl und durch die Gasse bei der Buchhandlung Andree¹⁷⁵ ab, sodass sich die Demonstranten wiederum am Graben und am Wenzelsplatz zusammenfanden. Als die vor dem Gebäude der „Národní politika“¹⁷⁶ zu demonstrieren anfangen, drängte sie die Polizei durch die Heinrichs-Passage (Národní Politika-Passage) und den „Zipfel“¹⁷⁷ in die Herrengasse, wo sie neuerdings die Gelegenheit wahrnahmen, um vor dem Gebäude des „Neuen Tag“¹⁷⁸ zu demonstrieren.

Prag, den 16. November 1939

Fischer¹⁷⁹

¹⁷² Podle průvodní zprávy je zřejmé, že K. H. Frank tuto zprávu parafoval až 18. 11. 1939, viz tamtéž, Fischer Gießovi, 16. 11. 1939.

¹⁷³ Dr. Robert Gieß (1902–1974), osobní referent K. H. Franka.

¹⁷⁴ Tamtéž. Spojení „Herr Herzig“ je podtrženo modře, vpravo je červená parafa K. H. Franka s datací 19. 11. a přijímací modrá značka Gieße s datací 20. 11. 1939.

¹⁷⁵ Knihkupectví tehdy sídlilo na adrese Havířská 3, tedy miněna Havířská ulice.

¹⁷⁶ Budova vydavatelství Politika, Václavské náměstí 835/15.

¹⁷⁷ Ulice V Cípu.

¹⁷⁸ Milesimovský palác v Panské ulici, resp. areál na rohu ulic Panská a V Cípu, kde do dubna 1939 sídlila redakce Prager Tagblattu, po roce 1945 budovu převzala Mladá fronta. K tomu Barbora KÖPPOVÁ, *Der Neue Tag – jeden z konců německého tisku v Čechách a na Moravě*, Sborník Národního muzea v Praze, řada C 57/4, 2012, s. 31–35.

¹⁷⁹ Rukopisný podpis. Vlevo pod ním je rukopisná poznámka: „[It. Meldung von Dr. Habart]“.

Dokument č. 7

NA Praha, f. AMV-ÚŘP, kt. 35, zpráva „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 1939“, 1940, část I. „Die allgemeine stimmungsmässige Entwicklung in zeitlicher Folge“, pag. 7.

Krátké shrnutí událostí 15. listopadu 1939 z produkce SD pro souhrnnou roční zprávu o politickém vývoji v protektorátu.

Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 1939

Unter dem Einfluss dieser Agitation gestaltete sich dann am 15. November die Teilnahme der tschechischen Studentenschaft an der Aufbahrung eines tschechischen Studenten, der einer am 28. 10. erhaltenen Verletzung erlegen war, zu einer wüsten Demonstration in den Strassen von Prag, bei der auch einige Deutsche tötlich angegriffen wurden.

Příloha 2 (přetisk)¹⁸⁰

Pohřeb Jana Opletala

Nadchází 15. listopad 1939, den jako sta jiných, přece však poznamenaný významnými událostmi, které se toho dne staly. Vzhledem k tomu, co se událo v Praze dne 28. října téhož roku, tedy před 18 dny, a ovšem vzhledem ke známé již brutalitě, kterou vyvíjela nacistická státní moc v zemích koruny České u každé příležitosti českého nesouhlasu se způsobem vlády, byly události dne 15. listopadu 1939 slavné a odvážné, ba hrdinské. Ukázaly, že české studentstvo není ochotno poddati se bezpráví, násilí a zlu a že má dosti odvahy se vztyčeným, čistým čelem pohlédnouti tváří v tvář bestiálním okupantům. 15. listopad 1939 byl začátkem vraždění, odvlékání a žalářování českých studentů a studentek, jakož i zabíjení kultury a vzdělání. Tím vším stal se tento den známý po celém světě a vedl ke dni 17. listopadu 1939, který je symbolem svobody vzdělání a vůbec svobody osobnosti a ovšem také výstrahou do budoucna oproti všem podobným útokům.

Dne 15. listopadu 1939, těsně před 10. hodinou dopolední, konal se z kaple českého ústavu soudního lékařství v Praze II, Presslova ulice, pohřeb MUC Jana Opletala, který dne 11. listopadu téhož roku zemřel na české chirurgické klinice po zranění, jež utrpěl 28. října 1939 při demonstracích v Praze.

Ústavní kaple je otevřena již o půl deváté. Studentstvo, které se dostavilo ve velkém množství, defiluje podle rakve do 9.15 hod., kdy je kaple opět uzavřena. Uvnitř zůstávají pouze děkan právnické fakulty, děkan lékařské fakulty, zástupce české techniky a další profesor za českou právnickou fakultu.*

¹⁸⁰ F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, s. 63–67; v prepisu jsou ponechány poznámky pod čarou v původní podobě stejně jako kurzívou zvýrazněná příjmení. Srov. výše, pozn. 3.

* Zpráva dvou studentů, účastníků pohřbu, A. Peřiny a K. Hýbka, uvádí: „V předsíni kaple Hlavova ústavu jsou shromážděni smuteční hosté. Ředitel koleje hovoří s vysokým důstojníkem pražské policie, dobrým Čechem, který jest plně při nás. Smuteční slavnost začíná. Staříčkův otec našeho zemřelého kolegy přichází, aby se rozloučil se svým milovaným synem. Jeho zármutek se nedá slovy vyjádřit.“

Církevní obřad zahajuje o půl desáté vikář československé církve Jaroslav *Krejčárek**, který předčítá jímavý článek z evangelia, děkuje starým rodičům zesnulého za vzornou výchovu syna a studentským spolkům za pozornost vůči zesnulému. Celý akt v kapli trvá pouhých deset minut, tedy do 9.40 hod. Rakev je pak studenty odnesena Presslovou ulicí na Albertov, kde je vložena do pohřebního vozu. Před rakví při tom kráčí studentstvo Hlávkovy koleje, nesoucí věnce, z nichž třináct je opatřeno stuhami s názvy studentských spolků, které věnce věnovaly. Za rakví jdou příbuzní a profesorský sbor, za nimi nepřehledný zástup studentů a studentek. Rakev je nesena z kaple do pohřebního vozu za úplného ticha, což působí velmi mocně na srdce, ale zároveň naplňuje pocitem vroucné bolesti a velikosti, která se dostavuje vždy, když pro vznešenou věc je obětován mladý život.

Studenti a studentky nejsou při pohřbu ozdobeni odznaky ani trikolorami nebo černými smutečnickými páskami a zachovávají při přenášení rakve naprostý klid. Pouze při uložení rakve do furgonu je zpívána hymna „Kde domov můj...“ Některí studenti pokračují po doznění posledních zvuků hymny ve zpěvu a zpívají „Nad Tatrú sa blýska“, jsou však ostatními vyzváni k tichu, takže po několika slovech ustávají ve zpěvu. Potom už vládne nad rakví a nad hlavami přítomných smutné ticho. Ano, smutné, a přece velebné ticho, jak ani jinak nemůže být po překrásné naší hymně...

Vůz s rakví odjíždí pak na Masarykovo nádraží. Odtud je rakev převezena o 12. hodině do Nákla na Moravě k pohřbení.**

Po rozloučení odchází velká část studentstva směrem ke Karlovu náměstí v Praze II.*** A tu studenti v proláklíně mezi strmým Vyšehradem a vznešenými Emauzy začínají zpívat píseň „Hej, Slované“. Do Vyšehradské ulice vniká hned stráž bezpečnosti a rozptyluje rychle dav, který se v okamžiku rozděluje a uniká jednak do Benátské, jednak do Trojické ulice. Touto ulicí postupuje rychle jako temná vlna shluk asi 500 studentů, dostává se k pomníku padlých Pod Slovany, obklopuje jej a zpívá nadšeně hymnu „Kde domov můj...“ Po ní následuje píseň „Čtvrtého července“. Ale tu již poklusem se dostavuje stráž bezpečnosti, rozptyluje dav a maří tak zpěv této sokolské písně. V téže době studentstvo, postupující směrem ke Karlovu náměstí, proniká k budově české techniky, srocuje se zde v hustý dav a zpívá rovněž českou národní hymnu. Ale zde se ozývají již výkřiky, jaké jest slyšet při demonstracích, a v hluku je rozumětí mohutně provolaným heslům: „Ať žije

* Farář Krejčárek musil dáti policii prohlášení, že neučiní při pohřbu zvláštního projevu, jak je dále poznamenáno.

** Účastníci pohřbu, v předcházející poznámce zmínění, líčí pohřeb takto: „Smuteční průvod se blíží k ulici Na Slupi, kde se zastavuje. U vyšehradského kostelíka knížete Václava ukládáme rakev do pohřebního auta. Husté zástupy vzdávají hold mrtvému kolegovi. Velebně se nese prostranstvím hymna ‚Kde domov můj...‘, zní jako chorál přísahy a jako příslib pomsty. A když plamenná slova hymny ‚Nad Tatrú sa blýska...‘ se nesou nad hlavami přítomných studentů, tu v té písni se mění tíživý smutek v plamen touhy po pomstě, po boji, po svržení nenáviděného panstva, všem jiskří oči, pěni se krev. Dav se dává do pohybu.

S pozůstalými rychle usedáme do připravených automobilů a odjíždíme na Masarykovo nádraží.

Když se vracíme, slyšíme, jak píseň ‚Hej Slované‘ a jiné národní písně zvučí pražskými ulicemi, nesmlouvavě, neudržitelně strhují s sebou obyvatelstvo a razí si cestu do středu města. Opakuje se den 28. října, dlažba se chvěje pevnými kroky studentů, Prahou zvučí písně plné ohně a odhodlání, česká Praha po druhé v krátké době ukazuje celému národu, že ona jej chce vésti a že neztratila svou sílu.

Naše práce se zdařila.

Česká policie je sice přítomna, tváře těchto mužů však září vnitřním uspokojením. A když někde musí zasáhnout, činí tak jen se sebezapřením.“

*** Vláda se pohřbu nezúčastnila, ač by byla bývala jakoukoliv delegací přispěla k uklidnění. Ve schůzi předsednictva NS, svolané narychlo, přislíbil předseda dělnické komise Oldřich *Matěcha* společně s dr. Miroslavem *Hlávkou*, že se zúčastní pohřbu, aby tam nabádali k rozvaze. Jejich snaha nezabránila dalším událostem.

Československo!“ „Ať žije svoboda!“ apod. Stráž bezpečnosti zakročuje i zde se značnou rychlostí, načež studenti se uchylují z valné části do budovy české techniky. Zde však pokračují – z otevřených oken – v provolávání hesel.

Stráž bezpečnosti telefonuje do rektorátu české techniky a vynucuje si, že okna jsou uzavřena. Tak zde nastává klid.

Z budovy české techniky jsou později studenti pouštěni ve zcela malých skupinách, které se však snaží dostat na Václavské náměstí. Stráž bezpečnosti proti nim nepřetržitě zakročuje a zabráňuje jim tak v úmyslu dostat se na hlavní tepnu města.

Ale i na Národní třídě a v Jungmannově ulici se studenti srocují. Zde zakročuje stráž bezpečnosti před biografem Louvre.

V této chvíli projíždí Národní třídou osobní vůz *K. H. Franka*, jehož řidič je nezjištěným mužem napaden a zraněn v obličeji. Řidič se jmenuje Antonín *Uhl*, jeho hodnost je SS-Scharfführer, je z Chebu a bydlí v Bubenči, Pelléova 16. Je přijat k ošetření na klinice a ponechán tam v další léčebné péči, neboť mu byla zlomena nosní kost a došlo u něho k výronu krve nad pravým okem. Na klinice udává, že vezl svého pána, který chtěje z vozu vystoupiti, dal mu na nároží Spálené ulice rozkaz, aby zastavil. *Uhl*, který měl na sobě šedozelený stejnokroj, zůstal státi vedle vozu a byl prý ze zadu napaden několika osobami, sražen k zemi a při pádu kopnut asi 40letým mužem do obličeje. Při tom prý se mu ztratily kovové náramkové hodinky.

Zástup, proti němuž bylo zakročeno na Národní třídě, ubírá se pak na Masarykovo nábřeží, kde poblíž Karlových lázní strhává z několika vozů elektrické dráhy německo-české orientační tabulky a hází je do Vltavy. Stráž bezpečnosti tam rovněž zakročuje a rozptyluje demonstranty.

V této chvíli zakročuje stráž bezpečnosti také proti studentstvu, které zpívá na Uhelném trhu v Praze I, a hned nato proti zástupu asi 300 mladých lidí, kteří zpívají národní hymnu u hrobu Neznámého vojína. Policie proti nim zakročuje nyní rázněji a rozhání je.

Jiná skupina studentů se srocuje na Smetanově náměstí, ale je zde rovněž s použitím obušků rozptýlena.

V této době procházejí se studenti a studentky po Václavském náměstí jednotlivě po chodnících. V dolní části náměstí zpívají píseň „Hej Slované“, ale jsou ihned policií vytlačeni do Jindřišské ulice a rozptýleni.

Krátce před polednem objevuje se v Pařížské třídě, před budovou právnické fakulty, zástup asi 150 studentů, kteří zpívají české národní písně. Na místo spěchá menší policejní pohotovost, která zakročuje proti nim společně s příslušníky říšské ochranné policie, kteří sem právě při projíždění města přibyli v autokaru. Studenti utíkají na všechny strany, při čemž se jich velká část uchyluje do budovy právnické fakulty. Ale to už přijíždí motorovými vozidly pohotovost SS, vedená důstojníkem. Ten odchází, provázen silnou stráží, do budovy a provádí tam perlustraci studentů. Tři studenti jsou zadrženi a odvezeni v autokaru.

Při zákroku proti studentům před budovou právnické fakulty byl neznámým pachatelem udeřen do obličeje jakýsi asi 30letý muž, prý německé národnosti, ježto demonstranty fotografoval a nesňal s hlavy klobouk, když byla zpívána národní hymna. Dva příslušníci SS pohotovosti odvedli tohoto muže, který krvácel z nosu.

Po těchto událostech před budovou právnické fakulty nedochází už v Praze ke srocování studentů ani k dalším incidentům. Ani v odpoledních hodinách, ani večer nebylo hlášeno porušení veřejného klidu a pořádku.

Při demonstracích bylo zadrženo celkem 7 osob, a to 5 na Horním Novém Městě, 2 pak na Starém Městě. Hledíme-li k zaměstnání těchto osob, byli to většinou studenti a studentky, mimo ně pak zřízenec ústavu pro tělesnou výchovu při Karlově universitě a civilní inženýr; nejstarší z nich byl 38letý, nejmladší, posluchačka filosofie, 19letá. Osoby, zadržené na Horním Novém Městě, byly ponechány ve vazbě bezpečnostního oddělení policejního ředitelství v Praze, oba studenti zadrženi na Starém Městě, byli potrestáni administrativně vězením v trvání 3 dnů, ježto však ohlásili odvolání, byli propuštěni po zjištění totožnosti.

*

O průběhu pohřbu a po něm následujících studentských demonstrací pochází i jiná zpráva, která události zajímavě doplňuje. Uvádí se tu např., že studenti, kteří byli zatlačeni do budovy české techniky na Karlově náměstí, dostali se až na Perštýn, kdež prý do nich vjel německý automobil, obsazený čtyřmi vojáky, a jednoho studenta porazil. Studenti a jimi strženi i jiní chodci vrhli se na vůz a insultovali jeho posádku.

Pokud jde o Frankova šoféra, který byl zraněn na Národní třídě, uvádí tato zpráva, že prý se postavil rychle postupujícímu shluku studentů do cesty s revolverem v ruce, ale byl zbit a zneškodněn. U parlamentu prý studenti vykřikovali hesla „My chceme svobodu!“, „My chceme presidenta Beneše!“, „Němci ven!“ atd. Byli rozehnáni českou policií a když přijelo na místo auto gestapa, dávající již z dálky znamení dlouhým tónem sirény, byl již zase klid.

Ministr školství tzv. Protektorátní vlády vytkl velmi důrazně rektorátu české techniky nerozhodnost a nedostatek iniciativy v tom, že nedovedl zabránit hlučným demonstracím studentů z otevřených oken techniky.

Odpoledne 15. listopadu 1939 byl již v celé Praze naprostý klid a pořádek a nebyl zaznamenán ani nejmenší incident se strany českého obyvatelstva, zvláště studentstva.

Avšak úřední německá místa, a to nejvyšší politické vedení stejně jako bezpečnostní aparát, posuzovaly události tohoto dne jako pokračování demonstrací ze dne 28. října 1939 a jako nový opovážlivý projev protiněmeckého smýšlení českého studentstva.

Proto pravděpodobně odletěl dne 16. listopadu 1939 tehdejší tzv. Říšský protektor Konstantin *Neurath* spolu s tzv. státním tajemníkem K. H. *Frankem* a generálem *Fridericim* do Berlína, aby osobně podali o těchto událostech zprávu *Hitlerovi* a navrhli opatření, jež měla následovati.

Již dopoledne 16. listopadu asi o 11.30 hod. telefonoval dr. *Chvalkovský* z Berlína, že bude přijat *Hitlerem*. Domníval se, že jde o návštěvu, která mu byla již asi od 10 dnů slibována.

O 16. hod. volal telefonicky opět a sděloval, že se právě vrátil od Hitlera a že z jeho příkazu odjíždí v noci do Prahy. Jako předběžnou zprávu sdělil, že ještě v noci budou obsazeny české vysoké školy v Praze.*

Dr *Chvalkovský* po příjezdu do Prahy oznámil tento vzkaz Hitlerův, sdělený mu za přítomnosti *Neuratha*, K. H. *Franka*, *Fridericiho*, *Völckerse* a *Himmlera*: 15. března byl Hitlerův velký omyl. Lituje, že s Čechy nenaložil jako s Poláky. Události 28. října a 15. listopadu

* Účastníci pohřbu se zmiňují ve svém zápisu o dni 16. listopadu těmito slovy: „Žijeme pod dojmem události předešlého dne. – Večer se koná poslední schůze správního výboru koleje, který vzpomíná *Opletala*, zřizuje nadaci na jeho paměť a přejímá finanční závazky, spojené s jeho pohřbem.“

ukazují, že Češi si nezasluhují jiný osud. Prohlašuje, že je pevně odhodlán nedopustiti, aby se vývoj událostí v protektorátu bral tím směrem jako dosud. Zamezí tomu stůj co stůj, a proto nařizuje:

1. Zastavení vysokých škol na tři roky. Obsazování těchto škol se již provádí.
2. Jakékoliv demonstrace dá potlačit ihned vlastními bezpečnostními orgány, bez jakékoli předchozí výzvy, a to zásahem nejradikálnějším. Nebude se ostýchati postavit do ulic třeba i děla. Dr. Chvalkovský má tlumočit v Praze, že toto je poslední výzva před tím, než zruší protektorát.

Vází si sice neobyčejně státního presidenta Háchy a důvěřuje mu, ale jest odhodlán zlomiti odpor Čechů i tím způsobem, že jestliže se poměry radikálně a podstatně nezmění, dá z Prahy vystěhovati všechny příslušníky německého národa a Prahu zničí. Uzavření vysokých škol na tři roky může býti též zkráceno, jestliže se ukáže obrat k lepšímu.

Dr Chvalkovský má ihned jet do Prahy a to, co od Hitlera slyšel, má tlumočit své vládě.

Seznam použitých zkratk:

ABS – Archiv bezpečnostních složek
AMV – Archiv ministerstva vnitra
BArch – *Bundesarchiv*
B.B.C. – *British Broadcasting Corporation*
BdO – *Befehlshaber der Ordnungspolizei*
BdS – *Befehlshaber der Sicherheitspolizei*
ČLČ – Časopis lékařů českých
ČTK – Česká tisková kancelář
DAF – *Deutsche Arbeitsfront*
FSV – Fakulta sociálních věd
GStPA – *Geheimes Staatspolizeiamt*
HSSPF – *Höherer SS und Polizeiführer*
LF – Lékařská fakulta
NA – Národní archiv
NSDAP – *National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei*
NSV – *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*
NT – *Der Neue Tag*
OKW – *Oberkommando der Wehrmacht*
OLR – *Oberlandrat*
Orpo – *Ordnungspolizei*
PF – Právnická fakulta
PSH – Pražský sborník historický
R – *Reich*
RFSS – *Reichsführer SS*
RSHA – *Reichssicherheitshauptamt*
SA – *Sturmabteilungen*
SD – *Sicherheitsdienst*
SdP – *Sudetendeutsche Partei*
Sipo – *Sicherheitspolizei*

Schupo – *Schutzpolizei*
SOA – Státní oblastní archiv
SS – *Schutzstaffel*
SS-VT – *SS-Verfügungstruppe*
ST – státní tajemník
UK – Univerzita Karlova
UP – Univerzita Palackého
ÚŘP – Úřad říšského protektora
VB – *Völkischer Beobachter*
VBldRp – *Verordnungsblatt des Reichsprotektors*
VÚA-VHA – Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv
W.B. – *Wehrmachtbevollmächtigte beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren*
WH – wehrmacht

Grantová podpora

Práce vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny, v. v. i., RVO: 68378114.

MICHAL V. ŠIMŮNEK

15. November 1939: Berichte deutscher Provenienz

ZUSAMMENFASSUNG

Die Massendemonstrationen im Zentrum Prags am 15. November 1939 nach der Beisetzung von Jan Opletal, Student der Medizinischen Fakultät der Karlsuniversität, der am 28. Oktober 1939 durch einen Schuss tödlich verletzt wurde, blieben eher im Schatten der brutalen deutschen Konsequenzen, die sich zwei Tage später, am 17. November 1939 zeigten. Erinnert sei daran, dass diese Massendemonstrationen vor Mai 1945 der sichtbarste tschechische Protest gegen die deutsche Besetzung waren. Ihr Verlauf wurde zugleich in tschechischen und deutschen offiziellen Berichten festgehalten, die in der historischen Literaturproduktion der Nachkriegszeit bis zu einem gewissen Grad berücksichtigt wurden. Einige bislang nicht bearbeiteten und unveröffentlichten Berichte dienten deutscherseits als Grundlage für Schlüsselentscheidungen strafrechtlichen Charakters. Es gelang, sieben solche Berichte zu finden, die in dieser Edition vorgestellt werden. Unter anderem wird hier der Bericht von R. Heydrich, dem Leiter des Reichssicherheitshauptamtes, an den Leiter der Reichskanzlei H. Lammers vom 15. November 1939 erstmals publiziert.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
simunekm@centrum.cz